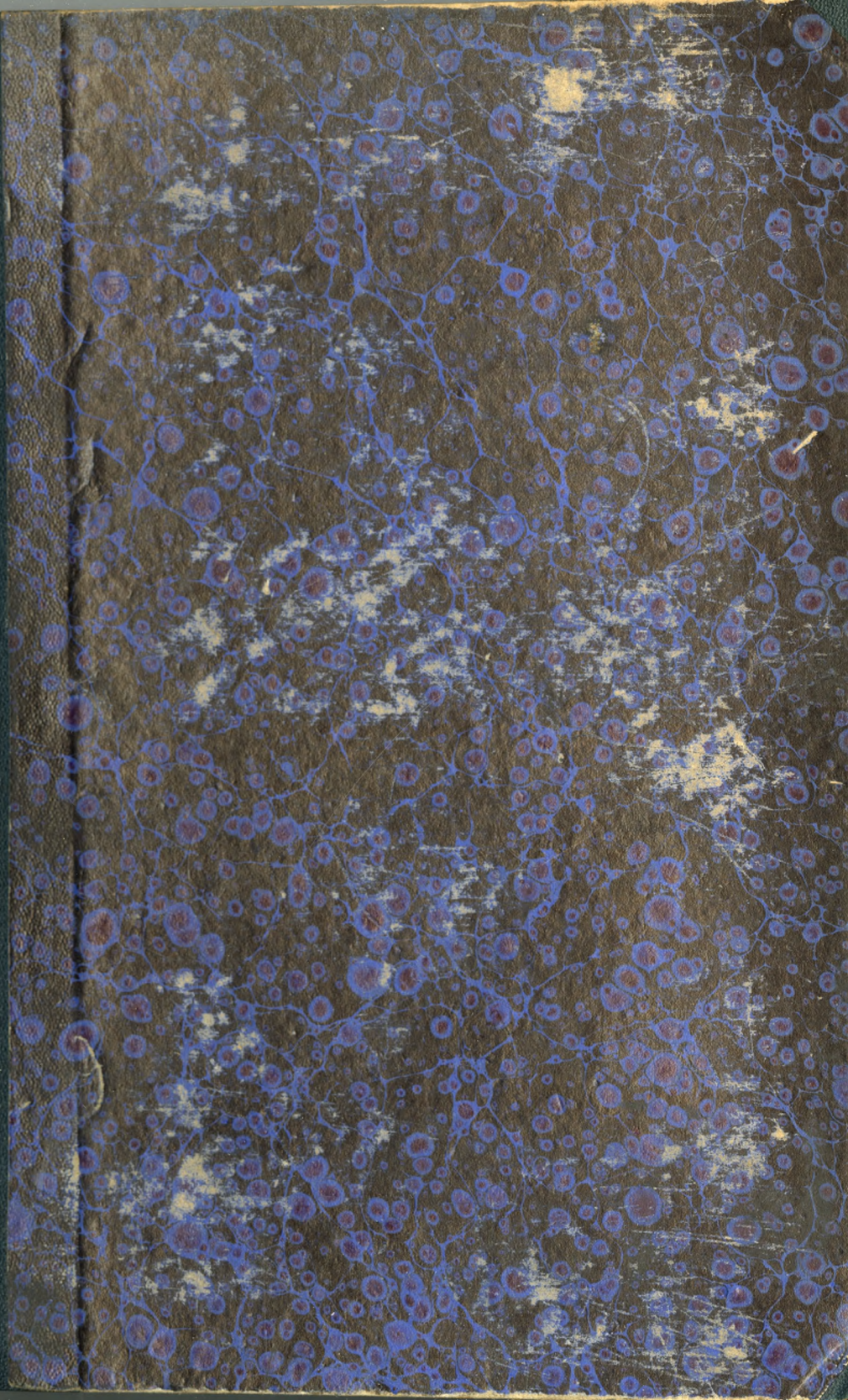

Politikai
röpiratok,

48.

SZABAD EGYHÁZ

A

SZABAD ÁLLAMBAN.

3.

48
352

SZABAD EGYHÁZ
A
SZABAD ÁLLAMBAN.

GRÓF MONTALEMBERT

FRANCZIA AKADEMIAI TAG

BESZÉDE,

A MALINES-BEN 1863. AUGUSTUS 18—22. TARTOTT
EGYETEMES KATHOLIKUS ÜLÉSBN.

AZ EREDETI UTÁN KÖZLI

MATKOVICH PÁL.

PEST,
EMICH GUSZTÁV SAJÁTJA.
1864.

bibFS2 00564849

DE BALLAGI GÉZA.

NAGYKÁROLYI
GRÓF
KÁROLYI ISTVÁN

Ő MÉLTÓSÁGÁNAK
A TUDOMÁNYOK ÉS MŰVÉSZETEK

NAGYLELKŰ
PÁRTFOGÓJÁNAK

MÉLY TISZTELETE JELÉUL

A KÖZLŐ.

SZABAD EGYHÁZ

A

SZABAD ÁLLAMBAN.

ELSŐ BESZÉD.

(AZ AUG. 20-KAI ÜLÉSBEN.)

FŐMAGASSÁGU, MÉLTÓSÁGOS URAK, ÉS URAIM

Két ok vont engem e népes gyülekezet kebelébe.

Először is, tiszteletemet jöttem kifejezni a szabad és vallásos Belgium iránt.

Ifjuságom első szakától fogva, még mielőtt szent kötelék csatolt volna hozzá, rokonszenvenemet s csodálatomat bírta e nemes hon. „Szabadság, miként Belgiumban!” ez volt a jelszó, mely alatt a katolikus párt megalakult Franciaországban, s küzdött nemesen és győzedelmesen, 1830-tól 1850-ig. Belgiumtól kölcsönöztük mi mindazon eszméket, példákat és megoldásokat, melyek ama híressé vált jelszóban: „Szabad egyház a szabad államban”, már bennfoglaltatnak, mely jelszót ha szintén elrablá is tőlünk és forgalomba hozá egy nagy bűnös, mégis a mi meggyőződésünk és reményeink jelképe marad az. (Tapsok.)

A mit mi formuláztunk, az Belgiumban tetté leve. 1830 óta bámulatos ösztönnel s oly nagylelkű bizalommal, melyet semmi félreértés le nem ronthat, semmi hálátlanság nem gyöngíthet, a katolikus és szabadelmű Belgiumnak sikerült megoldani az ujvilág legnehezebb problémáit.

Belgium megérté a nyilvános életnek és a lelki és világi uralom kölcsönös függetlenségének új föltételeit. Ama lelkes katolikusok keze által, kik közt több, mint fiui kegyelettel van jogom megnevezni a jeles *Merode Félix* grófot (*élénk helyeslés*), Belgium az ujkori szabadság minden eszméjét bevéste alkotmányába, mely alkotmány a legjobb, vagy legalább a legkevésbé tökéletlen mindazok között, melyek az európai continensen léteznek, s melynek legelső aláírója ezen bátor és tiszteletreméltó katolikus volt, ki miután 1831-ben a nemzeti congressuson elnökölt, tegnapelőtt ezen katolikus congressus megnyitásával szerencsételtett bennünket. (*Uj tapsok.*)

Több mint harmincz év óta figyelmes levén a belgák nemzeti és vallásos életének veszélyeire, viharaira és változásaira, ma a nézőnek pártatlan csodálásával és a jó barátoknak szenvedélyes rokonszenvével egysített tiszteletemet hozom nekik, mely tisztelet nem fog meghazudtoltatni senki által, a ki úgy gondolkodik, mint én, Franciaországban, Angliában, Német- és Olaszországban.

Jöttem továbbá, vonatattva a nyilvánosság által, melyet oly nagy örömet szí az ember, midőn elillan azon hazából, mely egy időre a legkevésbé szabadsággal bír egész nyugoton.

Jöttem a boldog Belgiumba, e nemzet közé, mely korlátolt ugyan anyagi kiterjedésében, hogy úgy mondjam testileg, de lelke által a legnagyobb valamennyi közt, miután a legszabadabb Európában. Ide jöttem én élvezni az ember társadalmi, politikai és

erkölcsi tehetségeinek bájos teljességét, melyek itt feloldvák a czivakodó rendőrség és az önző hatalom lánczai alól, és egyedül a lelkiismeret és a becsületes emberek közti kölcsönös tisztelet zabolájának vannak alávetve.

A nyilvános élet, az érett nemzetek e dicső osztályrésze, a szabadság és felelősség eme rendszere, mely az embert önbizalomra és önellenőrségre (*self-reliance and self-control*) tanítja, ez az, mi leginkább hiányzik Belgiumon kívül a mai katolikusoknál. Jelleskednek ők a magánéletben, de a nyilvános életben elbuknak. Mindentűtt és szűnet nélkül elnyomatnak, megelőztetnek, legyőzetnek vagy kijátszatnak ők ott vetélytársaik, ellenségeik vagy elnyomóik által; most a hitetlenek, majd a protestánsok, itt a democraták, ott a zsarnokok által.

Fájdalmas s mély rejtély, sokkal fájdalmasabb s lealázóbb, hogyszem állandónak és egyetemesnek hisheszük azt!

Akarják-e önök, hogy annak okait és orvoslatát kinyomozzuk? Én elmondandom leplezetlenül, mit tartok róla, pályám végén, mely egészen a catholicismus jogai és szabadságai védelmének vala szentelve.

Ha e nehéz, de mindenek közt leglényegesebb kérdés tárgyalásánál netán sértenék némely igen-igen tiszteletreméltó véleményeket és ragaszkodást, bocsátassék meg az az én régi parlamentáris nyíltságú szokásaimnak, valamint a vizsgálat sürgetősségének, és azon korlátoknak, melyek közé magamat zárnom kell, s melyeknél fogva nem lenne időm, még ha akarván is, eltakargatni és szépítgetni itt eszméimet.

Csalódom talán, de nézetem szerint a katolikusok, Belgiumot kivéve, mindenütt gyengébbek elle-neiknél a közéletben, mert ők még nem vettek részt ama nagy forradalomban, mely szülte az új társadalmat, a népeknek modern életét. Legyőzhetlen aggo-

dalmat s félelmet éreznek ők az új társadalommal szemközt. Félnék tőle: nem tanulták még azt sem megismerni, sem szeretni, sem gyakorolni. Sokan közülök még szívökkel, lelkökkel, s anélkül hogy maguk is tudnák, a régi rendszer mellett vannak, azon rendszer mellett, mely nem engedte meg sem a polgári egyenlőséget, sem a politikai szabadságot, sem a lelkiismeret szabadságát.

Ezen régi rendszernek megvolt a maga nagy és szép oldala: én azt nem akarom itt megítélni, még kevésbé elkárhóztatni. Elég tudni, hogy egy hibája van, még pedig fő: az, hogy már halott, és nem támadand fel többé soha. (*Mozgalom.*)

Nem mondom én, hogy az új rendszer hibátlan. Sok kell még ahoz. Megtartja-e mindenütt ígérését? Megadja-e mindenütt azon szabadságot, melyet tőle várunk? Kétkedem benne. Még eddigelé nem sikerült, s ha kívántatnék, én megmutatnám, hogy például Franciaországban száz éve, 1763-ban, volt némi függetlenség, biztosíték, egyéni, községi és municipális szabadság, mely már ma nem létezik. De nem ez a kérdés. Az új társadalom, a *democratia* — hogy nevéen nevezzük — *létezik*; sőt mondhatjuk, hogy egyedül létezik, úgy, hogy kivüle minden egyéb csak kevés erővel és étellel bír. Európának egyik felében már ő az ur, a souverain, s holnap a másik felében lesz azzá, és nem fog változni sem elvben, sem valóságban, a meddig mi élünk. Ellenben menni fog mindig előbbre s fejlődni a maga elve szerint.

Itt azonban, mielőtt tovább mennék, megállok, hogy még árnyékát is elhárítsam magamról azon gyanunak, mely engemet mélyen sértene.

Én vagyok-e az, kit gyanusítani lehetne, hogy meg akarom tagadni s rágalmazni a multat, hogy egy új eszme tiszteletét hirdessem? Bármily nagyok és számosak lehettek is hibáim, senki sem mer en-

gem azzal vádolni, hogy valaha hizelegtem a győzőnek és imádtam volna a fölkelő napot. (*Hosszas helyeslés.*) Elszáradna kezem inkább ezerszer, mintsem hogy ily aljasságot tanácsoljak a hitben testvéreimnek és atyáimnak! Már eddig is nagyon sok lap van évkönyveinkben telve ily sajnálatra méltó tömjénfüsttel. Ne adja isten megérnünk azon csapást, hogy valaha a katolikusokat és a clerust a szolgálásnak egyik sarkától a másikig futosni, a szerencse változásain, az erő diadalán boldog bizalommal tapasztolni, és az egymást fölváltó s elődeiket száműző hatalmakra ismét a *magasztalásnak ama záporát* szórni lássuk, melyen egykor elpirult Fenelon. *)

Nem, nem, ha engem meghallgatni méltatnak, a katolikusok nem lesznek bálványimádói az új kor szellemének sem inkább, mint a régi szellemnek; sem szerelmesebb nem lesznek a népfölségbe, mint az isteni jogba; sem inkább bizók a suffrage universelben, mint a királyi csalhatatlanságban. Itt a földön semmi hatalom nem csalhatatlan; semmi sem korlátlan, semmi sem tökéletes. De földolog, hogy a társadalmi erők és politikai elvek közt megismertessék az, a mi már magát túlélte, elavult, hasznavehetetlen, bár mindenkor méltó tiszteletünkre s sajnálatunkra. Földolog minden tudományban, különösen a politikában, mely az első valamennyi közt, hogy megkülönböztessük a lehető a lehetlentől, a termékenységet a meddőségtől, az életet a haláltól.

A mi engem illet, én nem vagyok democrata; de absolutista még kevésbé. Főtörékvésem, hogy ne legyek vak. Teljes tisztelettel és szeretettel a mult iránt s a mi abban nagy és jó volt, nem ismerem félre a jelent, és igyekszem tanulmányozni a jövőt. Eltekindek tehát magam előtt, és nem látok sehol semmit. csak

*) Lettre au duc de Chevreuse.

democratiát. Látom e vizvözönt, áradni, folyvást áradni, mindent elérni és mindent elborítani. *)

Rettegnék én ettől, mint ember; de mint keresztény nem rettegek, mert az özönvizzel egyszerre látom a bárkát is. (*Hosszas taps.*) A democratiának ezen örvényes, viharos, sziklás, zátonyos és szélvész, megmérhetetlen oceánjára egyedül az Egyház mérészkedhetik bátran és minden félelem nélkül. Csak ő nem fog azon elmerülni. Csupán ő bír amaz iránytúval, mely soha nem változik, és oly kormányossal, ki soha sem téved.

Igy levén, térek egyenest a dolog lényegére s bátran fölállítom ezen tételt: A katolikusoknak a régi rendszerben nincs mit szánni, az új rendszerben nincs mitől tartani. Értsenek meg jól, én nem mondom, hogy: semmi csodálni való a régi rendszerben, hanem hogy: semmi szánni való. Nem mondom: semmi harcolni való az újban, hanem: semmi félni való.

Ellenkezőleg, sokat és folyvást kellend harcoznunk; de ha jól tudjuk ott magunkat forgatni, győzhetetlenek leendünk.

Igen, ha a bárkából kiszállva az imént fölmutattam democraticus vízözön borította földre, s azon mérvben, a mint a habok — miután mindent elnyeltek s mindent fölforgattak — lassanként ismét lefutandnak, egy új földet hagyván nyomukban, ha mi nyíltan és bátran közeledünk ez új világhoz, hogy ott fölemeljük oltárinkat, fölüssük sátrunkat, és a földet termékenynyé tegyük munkánk által, megtisztítsuk buzgalmunkkal, és harcadjunk azon a democratiától elválaszthatlan veszélyek ellen a szabadságnak halhatatlan eszközeivel; ha megérjtük és teljesítjük e fel-

*) Vehementer enim inundaverunt: et omnia repleverunt in superficie terrae; porro arca ferebatur super arcas. Et aquae praevaluerunt nimis super terram; operfique sunt omnes montes excelsi sub universo coelo. *Genesis*, VII, 18, 19.

adatot, nem ostromolhatlanok ugyan, de győzhetetlenek leszünk.

Szükséges a szavak értelmét meghatározni és a kétértelműségnek még látszatát is eltávolítani.

Midőn én democratiáról szólok, értem a szabadelvű democratiát, ellentétben a tisztán egyenlősítési democratiával, vagyis azzal, a mit egy francia publicista (*Gueroult*) *császári democratiának* keresztelt ügyesen.

Midőn a szabadságról beszélek, az egész teljes szabadságot értem; nem pedig a politikai szabadságot vallásbeli szabadság nélkül, mint hajdan Angliában s mai nap Svédországban; nem is a polgári szabadságot politikai szabadság nélkül, ezt az útálatos hypocritaságot, mely szentesíti az egyenlőséget akármely kényur alatt; sem a korlátlan szabadságot, mely általános rendtelenséggé fajulna; s végre nem a régi szabadságot, az aristocraticus szabadságot, mely igen tiszteletreméltó, erős és tartós ugyan, de kiváltságon alapuló. Ezek közül egyiket sem, hanem egyszerűen és egyedül az ujkori szabadságot, a democraticus szabadságot, mely a közjogon és az egyenlőségen alapúl, s melyet az ész és igazság szabályoz.

Az új társadalom jövője két problémától függ: javítani a democratián a szabadság által, kiengesztelni a catholicismust a democratiával. (*Hosszas hatás.*)

Az első a kettő közt legnehezebb.

A democratiának természetes rokonsága egyfelől a zsarnoksággal, másfelől a forradalmi szellemmel, nagy tanítása a történelemnek és nagy fenyegetése a jövőnek. Szünetlen e két mélység közt hanyatvartatva, az ujkori democratia fáradtan keresi nyughelyét és erkölcsi egyensúlyát. Nem éri el azt, csupán csak a vallás segítségével.

De hogy a katolikusok, ha már akaratlan is kénytelenek a democratia kebelében élni, termékeny

és üdvös befolyást gyakorollhassanak, arra szükséges hogy el bírják fogadni az új társadalom életföltételeit.

Főkép le kell mondaniok azon hiu reményről, hogy föléledni lássák a kiváltságos rendszert vagy a catholicismusnak kedvező absolut monarchiát. *)

S nem elég, hogy e lemondás hallgatag és őszinte legyen, nyilvánosan ki kell azt jelenteni; nyíltan, merészen és határozottan tiltakozni kell minden alkalommal még gondolata ellen is a visszatérésnek bármihez, a mi az ujkori társadalmat ingerelné vagy nyugtalanitná.

Semmi lehetetlenebb ma, mint árnyékát is visszaállítani a hífbériségnek vagy a theocratiának. Minden fölvilágosult ember tudja, hogy ezek már üres álomképek. De a népeket minden kozmányzat alatt és minden században rémképek ijesztgetésével vezetik. Belgium tapasztalta ezt ép úgy mint Franciaország. (*Helyesítés.*) Sok ember, bár fölvilágosult és tökéletesen meg van győződve az általa negéylett aggodalmak és hirdetett veszélyek semmiségéről, kész mindazáltal azokat terjeszteni, nagyítani és kiszákmányolni ellenünkben. Tanuljuk meg kikertülni a kelepczét, melyet naponként hánynak elénk.

*) Halljuk e részben egy bátor püspöknek legujabban nyilvánított oktatásait, mint a ki méltán a legnagyobb tekintélyvel bír ma egész Németországban. „Fő tévelygése korunknak, és közös nagyszámú — különben becsületes és jó irányu — szellemekkel, s meggyökerezett a lelkekben az absolutismusnak hosszas megszokása folytán, *hogy az üdv, a külső eseményektől, kiváltképp néhány jeles és ügyes fejedelem föllépésétől várandó.* Mi nem tagadjuk meg bizonyára a jó keresztény fejedelmek értékét; de az ő cselekedetök annyival jótékonyabb lesz, minél inkább csak törvényes jogkörükbe zárkoznak. A mi jót egy, bár legjobb igyekezet által lelkesült fejedelem az ő hatálmának korlátait meghaladva létesíteni akar, csak látszólagos és csalékony; a nélkül hogy tán észrevenné, az egyháznak úgy mint az államnak a legnagyobb károkat fogja okozni.“ Mgr. *Kettler*, ma-
intzi püspök: „Szabadság, Tekintély, Egyház, 1862.“

Hárítsunk el minden ürügyet, melyre az ellenségnek szüksége van, hogy ellenünk lázítsa a köz előítéleteket, s melyet oly rettentőn föl tud használni ellenünkben. Hazudtoljunk meg tehát megszűnés nélkül minden theocraticus álmodozást, hogy ne legyünk hiába a democratia bizalmatlanságának áldozata, s hogy menten tartsuk a kor viharaitól a lelki hatalom ama függetlenségét, mely lelkünknek és lelkiismeretünknek főérdeke ma inkább mint valaha, nyilatkoztassuk ki minden alkalommal a polgári hatalom függetlenségét, mint azt a belgiumi püspökök annyi tekintéllyel és annyiszor tevék. *)

Mindent megfontolva, két elvre hiszem visszavihetni a democratia ösztöneit, irányzatát és győzhetetlen törekvéseit: először, azon jog, hogy mindenki igényt tarthasson mindenhez, azaz a politikai egyenlőség; másodsor minden kiváltságnak és minden vallásbeli kényszerítésnek megszüntetése, azaz a vallás-szabadság.

Azt hinni, hogy ezen két föltétel elég arra, hogy a democratia ingathatlan alapokra állíttassék, bizonynyal siralmas ámitás volna! De alapjában, a mint van, csupán ezen áll. Ha egyszerre két vívmányáról biztos, a többire nézve könnyen a veszélyes biztonlét államának engedi magát oda az ujkori democratia. Hogy a köz szabadság érzékét, ízét és szükségét belé csepegtessük, nagy és folytonos erőfeszítésre van szükség, mire a katolikus lelkiismeret alkalmasabb és érdekeltőbb mint más, mert kiváltképen a catholica vallás érdekében kívánatos, hogy e democratia szabadelvűvé, és a szabadság kereszténynyé legyen.

„Semmit sem szeret Isten annyira, mint egyháznak szabadságát,“ mondá szent Anselmus azon szövegben, melyet ezerszer idéztek azóta, hogy nap-

*) *Lettre au Sénat*, du 17. mars 1850.

fényre hoztuk az egyetemi egyedáruság elleni küzdelmtünk folytán. A szabadság tehát a legfőbb jó az egyházra nézve, és a legfőbb szükség.

De az egyház nem lehet többé szabad, csak az általános szabadság keblében. Semmiféle részleges szabadság nem létezhetik ma, s legkevésbé az egyházé, másként mint a közös szabadság garantiája alatt.

Nem így volt ez a keresztény történelem nagy századaiban. Atyáink nem ismerték a szabadságot, csupán a kiváltság formájában; és a kiváltságok oly számosak s oly különfélék voltak, és annyira védvék a testületi szellem és egyéni erély által, hogy sok ideig félelmes és elegendő közbiztosítékul szolgálhattak. Kivált az egyház, mely legelső vitta ki és biztosítá saját szabadságát, gyakran nyújtott a köz és egyéni szabadságnak menhelyet, pártfogást, melyre szükségök volt. És midőn a korlátlan egyeduróság mindenütt lerontá s helyettesíté a középkori szabadságokat, az egyháznak többé-kevésbé tisztelt sérthetlensége és hatalma bizonyos népek szemében többé-kevésbé elegendő kárpótlásnak tetszett mindazokért, miktől a fejedelmek által megfosztattak.

De az idők változtak. Az egyház mint kiváltságos testület által tett szolgálatok elfelejtettek. Minden kiváltság, bármily régi, bármily sérthetetlen, bármily törvényes legyen is az, gyűlöletes a mi nemzedékeink szemében, kik elbájolva az egyenlőség által, bárnikor készek lennének fölládozni nemcsak egyesek de mindenek szabadságát is azon képzelt veszélyeknek, melyekben az álpróféták ámitása szerint bálványuk forog.

Igy állván a dolog, a katolikus vallásnak kiváltságos szabadságot álmodni vagy követelni, mint sérthetetlen örökséget, az általános szolgaság vagy legalább alárendeltség közepette, nemcsak a legnagyobb

önámítás, hanem a legrettentőbb veszélyek előidézése volna ellene.

Részemről nyíltan megvallom, hogy én a catholicismus szabadságának solidaritását a köz szabadsággal véghetetlen haladásnak tartom. Nagyon föl tudom én fogni, hogy mások máskép ítélnék arról, s hogy tisztelni való rokonszenvvel sajnálják azt, a mi nincs többé. Én meghajolok e sajnálat előtt; de fölegyenesedem, mihelyt lelkiismeret szabályává akarják azt emelni, és a katholikus tevékenységet ez elhervadt mult útjára terelni, denuncialni és elkárhoztatni azokat, a kik ez utopiát megvetik.

Egyébiránt én nem akarok itt theoriát felállítani, még kevésbé theológiát. Én pusztán csak mint politikus és történész beszélek. Nem felelek dogmaticus érvekkel a dogmatistáknak, kik engem elítélnek és a kiket én megvetek. Én a tényeket hívom föl, és azokból tisztán csak gyakorlati oktatásokat meritek, melyeket önöknek itt ajánlok. Fölhívom a tapasztalást, és az így felel.

Nincs többé oly ország a világon (oly országot értek, mely számít valamit a közvéleményben és a világ sorsában) hol az egyház számolhatna bárminő hatalom kizárólagos pártfogására. Nyomorúan meghiusult minden kísérlet, melylyel a trón és oltár régi szövetségét a kölcsönösen összeműködő hatalom alapján megszilárdítani vagy megújítani akarták az egyháznak ellenségei ellen. Ellenkezőleg, valahányszor az egyház élni és ellenei ellen harcolni volt kénytelen a nélkül, hogy a világi hatalmat fölfegyverezni birta volna ellenök, mindig csodás gyorsasággal visszanyerte erejének és ifjuságának szép napjait.

Az új kor kezdetén egy nemeslelkű és ügyes fejedelem, ki nagy ember és nagy király volt egyszersmind, *II. Henrik*, Franciaországba bevitte a lelkiismeret szabadságát, tökéletlen formában ugyan, de

az egyetlent, mit az akkori társadalom megbirt, kiadta a nantesi edictumot. Azonnal tündökölni kezdett a katolikus szellem, fegyelem, ékesszólás, kegyesség és jótevő szeretet dicső virága, mely a XVII. századot az egyház első századává tevė. Kezdődik e század Salesi sz. Ferenczezel, és végződik Fenelonnal, e gyöngéd és bátor apostolával a lelkiismereti szabadságnak.

IV. Henrik unokája, XIV. Lajos, ugyanazon kézzel, mely a francia egyházra az 1682-ki négy cikk szolgaságát vetė, visszavonta ősének mővét, és a hit egységét kiáltotta ki országában. Mindenek az egyház diadalát látták abban. Azt hitték, hogy most már örökre biztosítva van az orthodoxia, és kiirtva az eretnekség. Épen az ellenkező történt. Épen a katolikus egyház jutott el, egy egész századi hanyatlás után, kiirtásának előestéjére a francia földön. A nantesi edictum visszavétele nemcsak a leggyűlöletesb üldözésre adott jelt. A hypocritaság és embertelenség kíséretében, mely annak következése lett, egyik főoka volt az a clerus elszibbadásának, a XVIII. századig kicsapongásainak és szentségtelenítéseinek. A hit és erkölcs fokonként alább süllyedt, mignem a forradalom száműzte az egyházat. S csak a vérből támad föl az ujra, de hogy éljen immár saját életével, hogy minden kiváltság és világi támasz nélkül használja halhatatlan erélyét, hogy ama csodás ujjászületést mutassa föl a világnak, melynek atyáink, sőt mi magunk is tanui valánk.

E példa folytán mennyi hasonlót idézhetnénk a jelenkor történetéből. Talán később visszatérek azokra. De ezuttal jegyezzük meg azt, hogy az egyház és trón közti igen benső szövetségnek csak látszata is elég arra, hogy meggyöngítse és compromittálja az egyházat.

1814-től 1830-ig egy Chartával birtunk Fran-

eziaországban, mely biztosítá a politikai és vallásbeli szabadságot, de a katolikus vallást állam-vallásnak nyilatkoztatá. Különösen 1824-től kezdve a király és gyermekei nyilvános példáját mutaták a legűszintébb vallásosságnak. Soha árnyéka sem látszott erőszakos vagy önkényes rendszabálynak a dissidendek ellen. De a közoktatás minisztere püspök volt; a tanítók minden egyházközségben a püspök által nevezettek ki; a collegiumokban a tanárok Msgr. Frayssinous által tisztították meg. És ime, mindezen gyámolítás, melyben a vallás oly törvényesen és természetesen részesült a Bourbonok alatt, csak azt szülte, hogy a lehető legnépszerűtlenebbé tette azt. 1830-ban a papok, köztük *Lacordaire* abbé, nem jelentek meg az utcán, csak laicus álöltöny alatt.

1848-ban ugyanezen *Lacordaire*, dominicanus kánizsában jelent meg a népképviselők gyűlésében, és egy püspök lett felszólítva megáldani a köztársasági alkotmány kihirdetését a concordia terén.

Mikép magyarázható meg ez ellentét máskép, mint azon büszke, méltó és független magatartás által, melyet a clerusnak akaratlanul is föl kellett venni a parlamentaris királyság alatt?

Nem mondom én, hogy Lajos-Fülöp scepticus és közönyös kormánya roszat akart az egyháznak; áll azonban, hogy csak jót tett vele. Ellenben a Restauratio kormánya, mely annyira javát akarta, csak roszat tett vele.

Honnan e különös eredmény?

Onnan, hogy minél kevésbé solidaris az egyház bármely hatalommal, s minél kevésbé hívja föl azt gyámolítására, annál erősebbnek és népszerűbbnek tűnik fel az új társadalommal szemközt.

Ezen igazságot egész világ elismerte volt néhány éve. Azóta többek által megtagadtatott az, egy megbocsáthatlan önámítás uralma alatt. Remélem, hogy

az újabb események folytán, hova tovább mindenki előtt világos lesz az.

Ne tartsanak attól uraim, hogy én itt majd azon egész történetet elbeszélem, a mi Franciaországban tizenkét év óta történik. Önök érteni fogják azon tartózkodás és méltóságérzetét, mely nem enged élnem az önök boldog szabadságával a végett, hogy mindazt elmondjam, a mit gondolok azon kormányról, mely alá holnap visszatérendő vagyok, hogy ott életemet bevégezzem.

Csak mellesleg említem, hogy midőn 1852-ben a császárság fölemelkedett a republica romjain, elnyomván a szónoki és sajtó-szabadságot, nagyszámu katolikusok azon hiszemben voltak, hogy az absolut hatalom újra fölállitandja az egyháznak politikai túlsúlyát, hogy arra fektesse önmagát. Kérték is azt tőle a szenvedélyes önodaadás egész elragadtatásával. Oly erélyes és ismételt intések daczára oda omlottak annak karjaiba, vagy inkább lábaihoz, mondván: „Légy a mienk, mi a tied vagyunk!” És megmutatták neki a mi negyvenezernyi papjainkat, mindannyian készeket segédeivé lenni az ő négyszázezer katonájának, megalapítandó a második császárságot. Mindenki tudja ma, hogy mi lett ennek a vége. *(Helyeslés.)*

Kétségtelen, hogy III. Napoleon császár másképp is élhetett volna az ő mindenhatóságával, mint a hogy élt. Megmutathatta volna, hogy az anarchiának bár törvénytelen és erőszakos elnyomása, nem gátolja előbbeni szabadságaink egyikét sem fejlődésében. A nélkül, hogy bármi sérelmet kövessen el az összes vallásfelekezetek törvény előtti egyenlőségén, bevégezhetette volna az egyház fölszabadításának művét, mely oly szerencsével kezdetett volt meg a parlamentaris királyság és köztársaság alatt. Mivel ezt nem

akarta, azért váltam el én ő tőle mindjárt dictatorsága kezdetén.

De az egyház régi túlsúlyát a kiváltság alakjában vagy alapján visszaállítani, egyedül neki engedni szót az általános hallgatás közepette, őt hagyni egyedül szabadon és tevékenységben lelánczolt és békóba vetett ellenségeivel szemben, ez az, a mit nem fog kivinni ma sem ő, sem semmiféle potentása a világnak, föltéve mint lehetetlent, hogy ilyesmire csak gondolnának is. Már csak eszméje is annak, hogy eféle kiemetele lehetne a mi örökös válságainknak, csak pusztá kifejezése ez agyrémszerű követeléseknek, mindenkor elég volt Franciaországban arra, hogy az egyház veszélyes helyzetbe. És ha ma új forradalom törne ki, megrémül az ember azon váltság gondolatától, mit a clerusnak fizetni kellene azon képzelt solidaritásért, mely néhány évig az egyház és császárság közt látszott uralkodni.

Ne szűnjünk meg tehát emlékezetünkbe idézni s ismételni *Guizot* szép szavait, e jeles protestánsét, ki új dicsőséggel koszoruzta meg magát, midőn a pápa fejedelemségét védte hálátlan katolikusok ellenében (*taps.*)

„A zsarnokság jótéteményei rövid ideig tartók; megmérgezi az még azon forrásokat is, melyeket maga nyitott meg (*új tapsok.*) Csak, ugyszólván, kivételes érdeme s körülményektől függő erénye lehet annak, s nihelyt órája ütött, minden természetes vétke kitör és rásulyosul a társadalomra.*)“

Itten én kétségkívül csak megtérteknek beszélek. A szabad Belgiunban az absolut hatalom igen kevés bámulóra talál. De én oly hazából jövök, hol a katolikus táborban tizenkét év óta naponként száműzetni és elátkoztatni halljuk a politikai garan-

*) *Historie de la civilisation en France*, 2-e leçon

tiák kutatását, a szólásszabadságot, és a parlamentaris ellenállást. Tanulmányozván ez iskola genealogiáját, egy elődjére akadtam annak, ki minden ellenokot megelőzött és egybefoglalt a politikai szabadság ellen azon híres levelében, melyet 1771. apr. 7. írt Saint-Lamberthez :

„Én nem vagyok parlamentista, ugymond... én jobb szeretek engedelmcskedni egy *szép oroszlán*nak, mely sokkal erősbnek született nálam, mint két száz hozzám hasonló *patkánynak*.“ (*Hosszas derültség és mozgalom.*)

Voltaire volt, a ki ezt írta. És a „szep oroszlán“ XV. Lajos. Az absolut monarhiák rendesen egy XV. Lajossal végződnek, miután egy XI. Lajossal kezdődtek volna.

Azon katolikusok, Belgiumban, Ausztriában vagy másutt, kik panaszkodni szeretnének a democratia e kellemes és becsületos formájának, mely *parlamentaris királyságnak* neveztetik, unalmas voltán és hátrányain, nekem a Restauratio ama naiv liberalisait juttatják eszembe, kik csodálkoztak a *juliusi forradalom* után, látván a budget-t egy milliárdra felszaporodni. A főnebb idéztem nagy szónoknak jeles vetélytársa, *Thiers*, ezt mondá nekik: „Ah, önök panaszkodnak, hogy egy milliard fizetni való van; vegyenek bucsut ama boldog parttól, nem fogják azt többé meglátni!“ (*Vidorság.*) Ugyanazt kell mondanom azoknak, kik a királyság által mérséklett alkotmányos kormányzás ellen zúgolódnak: „Vegyenek bucsut e boldog parttól, mert ha egyszer elhagyták, ha elvesztették szemök elől, soha sem fogják azt többé látni. Azontul benne lesznek önök a teljes democratia, teljes respublica és a teljes suffrage universel tengerében, kétségbeesve reszketve kellend evezniök, hogy oda ne veszzenek.“ (*Ismét vidorság.*)

Ide értünk ime e vészteljes tágos terére a demo-

cratiának, mely elborítá a jelen társadalmat. E veszélyek épen a katolikusokat fenyegetik mindenütt és mindig, de épen csak ők tekinthetnek arra félelem nélkül, mert csak ők biztosak, hogy hitökben erőt nyerendnek azokkal dacolni, azokat legyőzni. Szabad legyen elősorolnom és kijelölnöm ezen veszélyeket néhány szóval.

Legelső azok közt ama forradalmi szellem, mely nem lényege a democratiának, de majd mindig összevegyül vele. E szellem ezerszerte veszélyesb a szabadságra nézve, melynek megmérgezi forrásait, mint a tekintélyre, melynek nagyon is örömet hordja jármát, eszerében azon táplálátért, melyet az az ő romboló ösztönének juttatott. (*Helyeslés.*) Ez az, mi az általa sugallt rémület és fölbresztett vágyak által fő szerző oka a jelenkori nyilvános élet minden aljasságának. (*Új helyeslés.*) Ez az, mi a democratiát ama becstelenségre kárhóztatja, hogy lemondjon és hol egy Césárban, hol egy Conventióban személyesüljön.

A hol nem fajul is césarismussá a democratia, mindig ki van téve annak, Európában ugy, mint Amerikában, hogy feloszoljon és szétmorzsoltsáék az egyenlősítési niveau által.

Nem amaz észszerű és törvényes egyenlőségről van itt szó, mely nem egyéb mint a természetes jogosság alkalmazva a társadalmi intézményekre, de ama jogtalan egyenlőségről, mely minden függetlenséget és különbséget száműzvé, félreismeri a természet első törvényét ép ugy mint a szabadság első föltételét; mely üldözi a talentumot és értelmiséget ugy mint a gazdagságot és a születést; mely Fouquier-Tinville-lel azt mondja Lavoisiernek: „A köztársaságnak nincs szüksége tudósokra!” és Louis Blanc-nal (Luxembourg, 1848): „Az értelmi felsőbbbség ép ugy nem ad több jogot, mint az izom-felsőbbbség.”

Hol ez uralkodik, és uralkodni törekszik min-

denütt, az emberi szellem elszegényedése és zsibbadása lépest követi a szivek szolgaságát. A középszerűség sérthetetlen mindenhatósága gyűlöletes bizalmatlanságot támaszt és nevel minden ellen, a mi magasabb vagy fölebb emelkedik. Minden szabad és férfias eszme az általános közönségesség útjára vettetik. Minden személyes méltóság gyanussá válik. Minden községi vagy egyéni ellenállás lehetetlen. A jog el van nyomva az erő által, mint a minőség a mennyiség által. A természetes és törvényes egyenlőtlenség, a munka és érdem szülöttjei, feláldozvák a tömeg előítéletének és szenvedélyének. A tehetség, ékesszólás, erény, igazság elborítvák ama vak és néma, felelőtlen és sérthetetlen tömegek hullámai által, melyeket semmi büntetés nem ér el, semmi leczke nem javít, de méltatlan vezetők igen gyakran félrevezetnek, és uralkodnak rajtuk, hogy a lázadás saturnaliáin keresztül a szolgaság gyalázatos kéjeihez vigyék. Az egyén, az isolált polgár, minden garantiától s minden kezdeményezéstől megfosztva marad; és a tulajdon nem kevésbé van fenyegetve és lealázva, mint az egyén. Mint a kiváltság vég menedékhelye, és az egyenlőtlenségnek, a mind közt legsértőbb egyenlőtlenségnek utolsó és kétségtelen jele, egy vonalban látja magát a birtok a születési aristocratiával (mert az örökség ugyanazon ellenvetéseknek van kitéve, mint az örökösödés): folyvást aláásva a kisajátítás foglalásai által, mely már nem a szükséghez vagy épen a közhasznosághoz képest alkalmaztatik, hanem csak az állam ügynökeinek belátása vagy szeszélye szerint, a tulajdon szentsége azon koczkán forog, hogy nem sokára a gothicus előítéletek közé soroztatik, és azon tehetetlen akadályok közé, melyeket útjában a haladás eltipor.

A veszély ezen symptomáit, melyek már minden mai népnél mutatkoznak, kiváltkép a *centralisatio*

folytonos és napontai haladásában lehet látni, a centralisatioóban, melyet a fejedelmek találtak ki, hogy megkönnyítsék a forradalmak diadalát, és a mely, sirja levén előbb a régi jogu királyságnak, most az ujkori democratia börtönévé fenyegetőzik lenni. Szerencsére, ez esztelen centralisatio gyanus kezd lenni az értelmes és független democraták előtt; de még (a mi pillanatnyi és bátortalan erőködésünk óta az 1849-ki törvényhozó gyűlésben — Assemblée législative —) senki sem gondolt rá komolyan, hogy annak gát vettessék.

Folyvást fegyverzi az fel mindenfelé az államot oly hatalommal, melyet őseink nem is gyanítottak; és elfoglal oly régiókat, mint pl. az oktatás*) és az alamizsna, melyekben az állam tevékenysége mindig ismeretlen volt a régi népeknél; kiváltkép gyakorolja pedig befolyását a közhivatalok kizárólagos osztogatása által, melyeknek száma nőttön nő, s lángoló buzgalma felgyújt sorban minden nemzedéket. Ez általános és dühös hivatal-vágy a társadalmat zsákmánynyá teszi, melyből egy egész parasita nemzedék táplálkozik, várván míg egy más éhes kunyorgó nemzedéknek sikerült őt kivetni helyéből a szolgaság csodatételei vagy a forradalom árjai segítségével.

Ezen társadalmi sepredék rettentő szabályszerűséggel tenyészik egész Európa szerte. Szintén így van a dolog ama fokozatos azonositással, mely minden ország törvényhozása és intézményeiben működ-

*) „A liberalis párt, midőn azt az elvet állítá föl, hogy egyedül az állam ad oktatást, és hogy egyik ember nem közölheti szóbelileg másokkal eszméjét, ha csak az állam zsoldosává nem szegődik, roppant eszközt adott a zsarnokság kezébe, mely a legnagyobb veszélyeknek teendi ki az ujtársadalmat.“ Tudják önök, hogy ki mondta ezt? *Renan*, a „Revue des Deux-Mondes“-ban, 1858. Igaz, hogy még akkor nem volt megbizva tudományos küldetéssel a császár által sem nem volt tanár, az állam zsoldosa.

dik, a francia centralisatio mintájára. Egy új nemű cosmopolitismus fölállításán dolgozik az, mely majd végre megöli a haza ismeretét szintugy mint az egyéni méltóság érzetét.

Ekkép Európa minden uton a római birodalom amaz utálatos kormányrendszere felé halad, mely szintén egy megromlott democratia moesarából eredt, a melynek még ma is, a mi korunkban, a mi hivatalos tudósaink, a mi udvari literatoraink, sőt még némely német tanárok *) közt is, oly szentelen panegyristái akadnak.

I. Napoleon már megmutatta a szárazföldi Európának, hogy nem lehetetlen alávetni a legcivilisaltabb nemzeteket sem az általános lealáztatás jármának. A centralisált és tul *democratisált* államok törvényei és erkölcei ezentul maguk lerontják majd azon korlátokat és gátokat, melyek miatt nem birt mindig célt érni ama *nagy ragadozó ember*.

Szabad-e hozzátennem, hogy a centralisatio haladása, sehol sem bánt engem annyira, mint Belgiumban? És ha, esérében az irántunk itt tanusított szives és nagy vendégszeretetért, merhetek egy baráti tanácsot koczkáztatni, azt mondom minden pártbeli belgának: Álljanak ellen legvégsőig a bureaucratia és centralisatio foglalásának. Álljanak ellen, nem csupán politikai és vallás-szabadságuk iránti szeretetből, hanem és főleg nemzetiségük érdekében, mely oly drága minden valóban liberalis szívnek. Ne szavazzátok meg mindjárt törvényeitekben amaz annexiot, melyet eltaszit honszeretetetek és boldogságotok.“ (*Egyhangju taps.*)

Még azon nemzetek is, melyek anyagi nagyságuknál fogva megmenekülnének a sympatheticus

*) Kik közt első sorban kell megnevezni *Mommsen* és *Droyzen* urakat.

beolvadástól, mindaddig, míg a democratia meg nem leli moralis állását, mindazon megaláztatásuak ki lesznek téve, mit az egyenlőség szabadság nélkül és a rafinirt civilisatio politikai életerő nélkül magával hord. Sokaig azon koczkán fognak állni, hogy az egyenlőségi féltékenységet nőttön-növő szolgasággá lássák fajulni; a tömeg esztelen elragadtatását nevetéséges panique-ká és lethárgiává olvadni; a jellemek színvonalát úgy, mint a képességekét, alászállani; a nyilvános élet realitását üres csalképekkel pótoltatni; mindenki jogát mindenek akarátja által elnyomatni; a politikai életet a nyugalom szeretetének, egy ephemér biztonlét szükségének feláldozni; a forradalmat majd mint madárijesztőt, majd mint czinkostársat, a köz szabadság lenyügözésére földidézve; e szabadságot elnyomva, nem a szultánok baromi őszinteségével, hanem a césárok alattomos képmutatásával, mely nem vallja be, sőt nem is engedi bevallani, a despotismus valódi létezését; végre a dictaturát, gyakoroltatva a souverainnak proclamált sokaság nevében, és a szabadságával fizetve meg e nevetéséges souverainség árát; egy napig ur, másnap, és aztán századok folytán — rabszolga.

Ezt fogja nyerni a politikai élet. Hát még az erkölcsi életet, a lélek életét, mennyi veszély fenyegeti azon társadalmi állásban, melyet a három utóbbi század monarchicus visszaélései készítettek a democratianak! A jólétnek átalános és kizáró szenvedélye; a becsület zabolájának eltünése, mert a tömeg, mint már Machiavel mondá, nem szokott becsülettel birni; az emberi gőg esztelen bizalma, az utopiai elálatás, az erkölcestelen siker elvetemedett cultusa, a keresztényi alázatosság helyett a szolgáltság, irtózatoss és szünetleni kísérletek a gondolat és cselekedet mind-egyik terén: a határtalan nyilvánosság divatja mindenki számára, a ki csak a dogmát és a keresztény

morált meg akarja támadni; a szemérmetlen és hitetlen írók rettentő népszerűsége, kiket oly ügyesen nevezett el Guizot *szellemi gonosztevőknek* (helyeslő mozgás); a szinpad, a rendőrség pártfogása alatt, műhelyvé alakitva az ellenünk intézett rágalmaknak és sértegetéseknek; a történelem méltatlanul meghamisítva, s átalakítva majd minden piszok gyűlhelyévé, majd rendszeres megdicsőítésévé az üldözőknek és a hóhéroknek, VIII. Henriktől kezdve egész Robespierreig; a regény, nemcsak mint eddig az érzékiség liferánsa, hanem a bűn theológiájának predikátora és a társadalmi szörnyalakok bonczmestere (új helyeslés); fiaink sőt leányaink nevelése is hitetlen egyedárusok betölthetetlen kezében, kik az állam nevében és színe alatt elragadnák azokat tőlünk, hogy bezárják értelmi börtöneikbe, és ott tartásuk, míg a családi hitnek minden nyoma kiirtatik lelkökből; végre a vallás a tömegek közönyének áldozata, a tanultak makacsságának, a hatalom bizalmatlanságának vagy ellenségeskedésének áldozata, várván, míg maga az igazi theoria alkalmazható lesz. Ezen theoria itt van, fölállítva tizenhárom évvel ezelőt két apostol által, kiket legalább őszinteségökért illő megdicséértünk.

1849. novemberben egy népképviselő, ki akkoriban elég híres volt, *Pyu Bouoy*, mondá a választókhöz szóló nyílt levelében: „A köztársaság két hatalommal bir, két fegyverrel, mert annak alapja a népfőlség, a nép pedig főlség mind a lelkiekben, mind a világiakban. Nincs többé papi süveg, nincs többé korona. A nép pápa és király egyszersmind.“

És a mult évben, még pedig itt Belgiumban, Brüssselben, és a társadalmi tudományok haladását elősegítő nemzetközi társulat congressusán, egy francia democratá ezt mondá: „Nem, uraim. nekünk nem kell két fegyver, nekünk csak egy kell; de azt akar-

jük, hogy a kezünkben legyen.“ *) (*Hosszas és nagy hatás.*)

Ime, uraim, a jövő zsarnokságnak ezen egyszersmind naiv és vad törekvései a multnak leggyűlöletesb szolgaságába vezetnek vissza bennünket. Emez anti-keresztény és anti liberalis democratia eszményképe nem egyéb, mint a mindenhatóság egyetlen kézben öszpontosítva és a léleknek és testnek eltapodása egyetlen hatalom alatt, mint Chinában, mint a hajdani Egyiptomban, mint a római birodalomban.**)

És, miként jeles tudósunk, Doellinger, három fölséges lapon („Heidenthum und Christenthum,“ 415. l.) megmutatta, a római császárság egységes despotismusa korántsem volt oly fenyegető a lelki szabadságra és a keresztény hitre nézve, minő az új állam absolutismusa lenne: amaz első cesarok nem ismerték még sem a censurát, sem a policziát, sem a hivatalos oktatást, sem a burocratiát, sem a távirtdát, sem a vasutat, sem a csendőrséget, és annyi töméntelen más eszközt, melyeket a zsarnokság szolgálatára a civilisatio föltalált. (*Új hatás.*)

Ime, elég hosszan kiterjeszkedtem azon veszélyekre, melyek a lelket és a társadalmat fenyegetik a democraticus kormányzat alatt; pedig még nem mondtam el mindent. De lehetetlen volt ellepleznem a jelen és jövő veszélyeit azon keresztények gyüleke-

*) *Annales de l'Association internationale pour le progrès des sciences sociales* 2-e liv. p. 160.

**) Látható eme szolgaság iszonyu mélysége a következő mondatban, melyet a „*Sécle*“ből, az antikeresztény és antiliberális democratia a legelterjedtebb közlönyéből vettem ki: „Az állam kötelezni tartozik minden polgárát, hogy őt szolgálja eszével, és karjával.“ 1861. dec 5-ki szám. — XIV. Lajos ugyanazt mondta: „L'État, c'est moi,“ „az állam én vagyok;“ de nem mert volna hasonló következtetést vonni abból.

zete előtt, kik önmaguk szintugy mint gyermekeik, Isten kegyelmével, harcolni hivatvák a gonoszságnak minden találmánya és diadala ellen.

Azt kell-e ebből következtetni, hogy e veszélyek, e bajok komolyabbak és rettentőbbek azoknál, melyeknek atyáink voltak kitéve és a melyeken az egyház mindeddig győzedelmeskedett? Bátran mondom, hogy : nem. A világ mindig ki volt téve a kísérteteknek és megpróbáltatásoknak, hogy megfélemlítsék a keresztényeket, de nem hogy legyőzzék. A hűbéri rendszer, ezen dicső és termékeny reactio a római és byzanei monarchicus súlyedés ellen, minden jótétei és tagadhatlan nagysága, erős és férfias szabadsága mellett, szintén nem menekülhetett meg a romlottság és önzés örvényeitől, melyekben utójára is sirját találta.

A hetedik századtól a tizenharmadikig, a középkor eme két aranykora közt fekvő akármelyik századból, és pusztán csak a középkor nagy szentjeinek irataiból, minők szent Bernát és Damieni szent Péter, oly képet festhetek önök elé, mely nem kevésbé siralmas és nem kevésbbé igaz amaannál, mely önöket az imént tán föllázasztotta.

Egyébiránt, föltéve bár, hogy a hajdani bajok kisebbek volnának a maiaknál, nincs többé köztük választásunk. Nincs hatalmunkban fölcserélni a tizenkilencedik század veszélyeit a tizenkettedikével, de harcolni kötelességünk korunk bajjai ellen, és teljes bizalommal mondhatom : Tökéletesen hatalmunkban áll azokat legyőzni. (*Helyseslés*)

Mindezen kijelöltem veszélyek egyformán fenyegetik az egyházat és a társadalmat. De az egyház sokkal biztosabb orvoslatával bir annak, mint a társadalom. A mennyei segítségen kívül, mely nem hagyhatja el, magukban a democratiai eszmékben és intézményekben találandja föl az egyház a fegyvereket

és eszközöket, melyek szükségesek a demokratia által fogamzott veszélyek és gyöngeségek győzedelmes leküzdésére. „*Sabius ex inimicis tuis.*“

Nem akarom egyenesen azt állítani, hogy a vallás magában elegendő az új világot megvédeni az azt fenyegető erkölcsi bukástól. Ez illuziótól megóv engem a római birodalom példája, mely bár kereszténynyé lett, mégis a megvettetés legutolsó fokára süllyedt alá. De azt állítom, hogy a jelen társadalom nem menti meg magát, ha csak a kereszténységnek oltalma alá nem menekül, még pedig azon kereszténységnek, mely a legtökéletesebb és legéletképesebb formával bír, a katolikus egyháznak oltalma alá. Minden bölcsesége, minden bátorsága és minden erénye a jelen és jövő nemzedékeknek, nem lesz elégséges ily óriási veszélyek ellen küzdeni; elbuknak ők e küzdelemben, ha megátalkodva, Isten nélkül, a keresztények Istene, az egyház Istene nélkül kezdenek abba.

Igen, ha a *democratia*, *souverainné* és sorsának egyedüli intézőjévé levén, a *voltairei* polgárságot fogja követni, a vallásos fék iránti ellenszenvében, az erkölcsi fék iránti közönyében, és a papok gyűlöletében; ha, mint elődje, megvesztegetni és elgyöngíteni enged magát a szerencse által, hogy majd csak a félelem és szenvedés uralma alatt térjen észére és hitére vissza, megjósolhatni gyors és gyalázatos bukását. (Taps.) És csak azért fog fölkelni koronként, *ephemer* lázadások *paroxismusában*, hogy mindanyiszor annál mélyebben bukják alá a *cesarismus* mélységébe.

A vallásnak, százszor elmondtuk már, szüksége van a szabadságra; de mindig hozzátettük, hogy: A szabadságnak is szüksége van a vallásra, mindenek fölött pedig ezerszerre a democraticus szabadságnak. A világ eme hajdankori, de mindig élő és mindig fiatal jóltevőjének segélye nélkül, a modern szabadság soha

sem győzendi le az akadályokat és ellenségeket, melyek ostromolják.

Minél inkább democratá valaki, annál inkább kell kereszténynek lennie; mert az emberré lett Isten gyakorlati és buzgó tisztelete: mellőzhetetlen elensulya a democratia amaz örökös törekvésének, hogy a magát Istennek hívő ember tiszteletét állítsa föl. (*Élénk helyeslés*). Az önittasság, a földi boldogság bálványozása, a souverain nép souverain eszének istenítése, ezen rejtett méreg a democratia fejlődésében, csak a keresztény hitben és alázatosságban találja ellenmérjét.

Ezért mondá *Tocqueville*, e jeles kortársunk, kit már a régiekkel együtt idéznek, ama halhatatlan mondatot: „Mennél több szabadságot engedel az ember magának e földön, annál inkább le kell lánczolnia magát az éghez.“ (*Tapsok.*)

Itt ismét hangosabban szólnak a tények az elméletnél. Mindazon országok, melyek kivítták és megőrizték a szabadságot, mindazon democraticus forradalmak, melyek sikerültek, homlokukon hordják a vallás eltörölhetlen bélyegét; példa Hollandia a 16-dik században, Anglia a 17-dikben, Amerika a 18-dikban, és büszkén teszem hozzá: Belgium a 19-ikben.

Kérdezzétek meg azokat, kik az egyesült államokból jönnek, majd megmondják, hogy e ropant nép oly nagy, oly hadakozó, oly bámulatos, bár balsorsainak és viszályainak közepette, mégis mennyire uralkodik fölötte a vallás; és hogy e vallás, bár többnyire tökéletlen, bibás, de komoly és őszinte, folyvást legelső minden politikai intézménye közt, sőt az egyetlen, mely egyetemes és változhatatlan.

A francia forradalom szerzőinek Isten és ember előtt legmegbocsáthatlanabb vétke, hogy megvetette, kigúnyolta, és üldözte Franciaország vallását. Ezért

nem sikerülhetett az, s méltán és szomoruan elmondhatták róla : „Polgárilag megtette a magáét; politikailag mindeddig nem egyéb, mint egy nagy csalódott remény.“ *)

Álljunk meg a mellett, hogy az ujkori demociatiára nézve parancsoló szükségesség, hogy megtérjen alázattal és szívesen atyáinak vallásához. Egyik ujabb phasisában ezen még folyóást tartó forradalomnak, 1848. febr. 24-én, egy ellenséges kéz hatolt be ama nagy és feddhetlen szónok cabinetjébe, kit a lázadás épen száműzött volt, kilopta onuan azon jegyzékeket, melyeket másnap a szószékre szándékozott viinni, és nyilvánosság elé bocsátá. A többi közt ezen alapigazság volt azokban olvasható: „Két lényeges kelleke a jó polgárnak a szabad országban: 1-ör tisztelni és eltérni tudni mások szabadságát; 2-or élni tudni saját szabadságával.“**)

Azt kérdem, ki fogja megtanítani e két föltétel gyakorlására a jó polgárt a mai demociatiában? ki, ha nem a vallás? — ki tanítja meg főkép ellenhatásra az uj állam eltipró niveauja ellen? ki kelti föl benne az erkölcsi erőt, a férfias türelmet, a győzhetlen kitartást, a hajthatlan függetlenséget, melyekre mindinkább nagyobb szükségünk lesz, hogy daczoljunk a hullámokkal? (Mozgás.) Ki tartja fönn lelkünkben az életet, szívünkben a reményt, midőn csalódásból csalódásba s szolgaságból szolgaságba esünk, midőn szavazatunk, ohajtásaink, szavaink elenyésznek a tömeg szolgálai kiáltásaiban, midőn karjaink lefegyverezve, ajkunk lezárva, tollunk eltörve lesz? (Hosszas tetszés.) Kicsoda, ha nem a vallás?

*) Broglie Albert herczeg 1855-ben.

***) Guizot, *Projet du discours*, publié dans la *Revue rétrospective*, No 28.

Mert csak a vallás a kiapadhatlan forrása ama természetfölötti erőnek, mely fönttartja a lélek ruganyosságát, belé csepegeti a jog, méltóság és szabadság ösztönét. Hozzáteszem ismét és mindig: A katolikus egyházban személyesített vallás; mert ez az, és csak ez, mely daczára bizonyos sajnálatos szövetségeknek és némely ellenkező látszatnak, utójjára is harezba fog szállni egykoron az absolut hatalom ellen. Csak ez tudott ellenállni a Napoleonok elsejének, akkor, midőn az egész szárazföld meghajolt előtte. Csak ez szül még most is, mint szép ifjukorában, martyrokat; és a martyrság, mondá nem tudom melyik philosoph, az ég találmánya, fékezésére a föld urainak. (*Eljen kiáltások.*)

És ki lesz képes megszilárdítani, fölelveníteni a tömegek öntudatában a tulajdon fogalmát, mely már is oly durva megtámadtatásokra talált, s melyet még nagyobb veszélyek fenyegetnek? Nemde, megint csak a vallás? Mert igen helyesen mondák, hogy „a ki nem hiszen Istenben, birtokosnak kell lennie, hogy a birtokban hinni tudjon.“*)

(*Átalános és hosszas nevetés.*) És vajon, ki bírja zabolázni és elnyomni a jólétnek amaz általános és kizárólagos szenvedélyét, melynek félő hogy czinkosai és áldozatai leszünk egyszersmind, hanem ha a katolikus egyház, mely mindig különös buzgalommal szentesíté a birtok sérthetlenségét, de a mellett az áldozat és megtartózkodás szellemét lehelvén a birtokosba, s magát a birtokot tehernek és erkölcsi kötelezettségnek bélyegezvé? az egyház, mely a világot a legteljesebb, legeggyetemesebb és legváltozatosb typusával ajándékozá meg a testületi birtoknak, melyet oly bölcsen birtosítottak és gyakorolnak Angliában és Hollandiában, mint Amerikában, s oly

*) „L'Univers“ 1848-ban.

esztelenül félreismertek a mi újabb törvényhozóink, és a melynek főmmaradása nélkülözhetetlen az egyéni birtok biztosítása és megszilárdítására? az egyház végre, melynek megbocsáthatlan megrablása adott jelt mindazon megtámadásokra, melyek az állam nevében a magán jog ellen elkövették, és előre igazolta a communismus és újabb socialismus minden érveit? (*Helyeslés.*)

Ekként szemlét tarthatnák mindazon sebek és veszélyek fölött, melyeket az imént jeleztem, megmutathatnám mindenütt az orvosszert is a baj mellett, azt az orvosszert, mely mindig feltalálható, s mindig sikeres az egyház anyai kezében. De az idő sürget, és csak a következőkre szoritkozom.

Az új társadalom minden szabadelmű és törvényes vágyai magukkal hordják a *törekvés* és *felelősségnek*, az *erkölcsi törekvés* és *egyéni felelősségnek*, tehát a keresztény élet e két alap fogalmának, erélyes kifejlődését. És ki mástól tanulhatná meg, hogy fegyelmezni tudja a törekvést, s meghatározni és mérsékelni a felelősséget, ha nem a keresztény vallástól? Nem abban találja-e föl legbizonyosabban ama nagy természeti erények megbecsülhetlen és mellőzhetlen segélyét, melyeket a vallás magáévá tesz, megvéd és terjeszt, melyeket a katolikus egyház a négy főerény neve alatt szentesített, és a melyek, bár megismerve és dicsőítve a bölcsészet által, mégis csak a keresztény társadalom keblében lelték föl valódi szentesítésüket és tökéletes kifejlésüket? Nem a politikától, hanem a catechismustól kell kérdezni azok neveit és tulajdonságait: az *okosság*, mely szellemünket világosítja és kormányozza; az *igazság*, mely a mások javának és jogának tiszteletén alapul; a *mérséklet*, mely minden szabálytalan testi kívánságot elnyom; az *erő*, *fortitudo*, azaz a lélek ereje, mely kész mindent megvetni, hogy a jót teljesítse, és mindent tünni,

hogysem kötelességét elmulasztja. Merem állítani, hogy egy kormányforma sem követeli e négy erény pontos és állandó gyakorlatát annyira, mint a demokracia. Semmi alkotmány, semmi politikai program nem pótolhatja nála a catechismusnak ezen lapját. (*Hosszas helyeslés.*)

De, hogy e fölséges gyógyszert alkalmazhassák a katolikusok, kik annak letéteményesei, s hogy az őket illető emez üdvös befolyást gyakorolhassák az új társadalomra, ép annyi jó hitre, mint önmegtagadásra van szükségök. Szükséges kivált, hogy a megrogzött előítéletek fölvilágosittassanak, eloszlattassanak. Nem szabad többé gyanusittatnunk azzal, hogy nem akarjuk elfogadni egy harczó korszak föl-tételeit, hogy a jelenkor sürgető szükségét chimé-rákra és sajnálkozásra vesztegetjük, habár a legtermészetesb s legtisztéletreméltóbb sajnálkozásra is, és kivált hogy mi a világot, közvetve vagy közvetlenül, egy visszahozhatatlanul elvezett multra akarjuk visszavezetni.

Semmi elővigyázat nem fölösleges e részben a vélemény sötét gyanusítása ellenében. Mindenütt és mindig nyitvák a szemek a mi magunkviselőtére, írá-sainkra, beszédeinkre, és mihelyt legkisebb ürügyet szolgáltatunk azon hitre, hogy szívünk fenekén ellen-séges doctrinákat rejtünk az új társadalom ellen, el-lenségeink megragadják ez ürügyet, bármily frivol legyen is az, hogy kizsákmányolják azt az egyház és a katolikus igazság ellen, és igazolják előítéleteiket, erőszakjokat és igazságtalanságaikat.*)

*) „Mindenek előtt, a katolikusok és a katolikus sajtó min-dent kerüljenek, mi azt hitethetné el, hogy léteznek a multban bizo-nyos intézmények, bizonyos politikai és társadalmi formák, melyek minden külső tökéletesedés alól kibúnaq szerintünk; hogy a mi tö-rekvésünk oda irányul, hogy azokat tartózkodás nélkül dicsérje és ajánlja a következő nemzedéknek, mint az üdvnekegyetlen módját.“

Különben, valamint az egyházat és a katolikus doctrina összeségét nem ez vagy amaz excentricus író paradoxai és palinodiái után kell megítélni, szintugy a democratia alapelveit és a democraticus tömegek szívének valóságát sem kell megítélni egyes divatban levő regényírók vagy journalisták invectivái és denunciatiói után. Mindent roszalni az új társadalomban, azért hogy ez democraticus, ép oly gyermekekes tévelygés volna, mint mindent csodálni a régi társadalomban, mert az aristocraticus vagy monarchicus volt. (*Új helyeslés.*) A középosztály, maga ezen polgárság, melyet ma oly örömet hántanak, fent és alant, és a melylyel oly drágán megfizetteték pillanatnyi túlsúlyát, még ez a polgárság is, mely oly nagy hibákat követett el, nem egészen büntetésre méltó volt hibáiért. Azok mellett, kik e hibákat elkövették s kik azt szükség esetén ujrakezdenék, e polgárság sok oly becsületes és becses elemet és sok oly lelket zár magában, melyek méltán megérdemlik, hogy tanulmányozzák, kiméljék és visszavezessék.

Mit mondok? Nem ezen polgárság népesíti-e fiaival a mi Saint-Vincent de Paul-i értekezleteinket? Nem ez adta-e a catholicismusnak a lelkes küzdők legnagyobb részét, mint pl. Lacordaire és Ozanam, hogy csupán a holtakat idézzem.

A polgár iránt bizonyos gyűlölet él, melynek némely katolikusok is oktalanul viszhangjává teszik magukat, és mely, alapban, nem egyéb, mint a plebeusi féltékenység eleven symptomája, mely kiütött társadalmunkon. A mit abban üldöznek, az ismét csak az aristocratiának egy látszata, végső töredéke a társadalmi hierarchiának. (*Igen jól!*)

Éles és mérges rágalmazás egyetlen sebéet sem gyógyítja be a társadalomnak, melyben a nép, a pol-

gárság és minden osztály összevegyül s áthat egymáshoz oly kölcsönös befolyások által, melyek aztán az összesre vetik vissza a jót és rosztat, mit egyik-másik társadalmi fractionnak volnánk hajlandók betudni.

Ne legyünk tehát mértékentül sem magasztalói, sem rágalmozói az új társadalomnak. Tanulmányozzuk, intstük, javítsuk azt, ha lehet; de ismerjük el különösen azt, hogy mi nem látandunk mást azon kívül. Százszor többet ér, ezt elismervén, ha szolgáljuk azt azon reményben, hogy majd megtisztítjuk s fölemeljük azt az igazság és igazságosság által. Ez a legjobb, talán egyetlen mód, meggátolni a forradalmárokat és Saradanapalokat, nehogy rá vessék kezöket, hogy saját éhszomjuk és önzésök hasznára kizsákmányolják azt.

De nem elég megállapítani, hogy a catholicismus ily fölséges gyögyyszert nyujthat a democratia bajai ellen, én azt is megállapítani hiszem, hogy a catholicismusnak mit sincs félni a szabadelmű demokratiától, és mindent remélhet azon szabadságok kifejlésétől, miket magával hord.

A catholicismusnak minden érdeke azt kívánja, hogy saját erejével küzdjön mindaz ellen, mi fenyegeti és compromittálja az új társadalmat és a szabadságot, mely annak új és életdús elve. Az absolutismus, a centralisatio, a demagogia — ezek a liberalis democratiának nagy ellenségei: és ezek egyszersmind azon erők, melyeket az egyház lel mindenhol utjában, mindenhol fölfegyverkezve ellene, és mindenütt kérlelhetetlenül.

Visszaverni az állam foglalásait, megszentelni a birtok-jogot, tisztelni az egyéni szabadságot, megalapítani és föntartani a társulás jogát, ezt kívánja a democratia haladása és megszilárdítása, és ezt kell akarnia az egyháznak is, mert senki sem veendi annak hasznát annyira, mint az egyház.

A politikai és polgári szabadság minden kiterjedése kedvező lesz az egyházra nézve, és minden megszorítása ellene forduland. Hol van hát az az újabb szabadság, mely ezentúl vagy szükséges vagy legalább igen hasznos nem lenne az egyháznak? Van oly szabadság melylyel a democratia keveset gondol, s melyet a katolikusok méltán sajnálnak vagy követelnek vissza, mind a végrendelkezés szabadsága, az alamizsna-szabadság; de egy sincs azok közt, miket a forradalom szült, olyan, melyre a katolikusoknak még nagyobb szükségök ne volna, mint a demokratáknak. (*Helyeslés.*)

Ma mindenütt a katolikusok azok, kiknek a szabadságra szükségök van, és kik azt akaratlanul is kéri vagy sajnálják. Mindenütt a mi elleneink azok, kik azt megszorítják, erőszakot követnek el rajta, kizsebelik, fölhíván ellentünkben az állam visszaéléseinek föntartását vagy kiterjesztését a lelkiismeret, család, birtok és szabad vélemény terén.

Ézért kell szüntelen ismételni amaz erős szavakat, melyek mintegy húsz éve irattak most már egyik legjelesb püspökünk által, s kinek dicső tekintélye azóta naponként növekedett:

„E szabadságot, mely oly drága azok előtt, kik bennünket azzal vádolnak, hogy nem szeretjük azt, mi proclamajuk s kívánjuk magunk úgy mint a mások számára. . . .

„Mi elfogadjuk, mi kívánjuk a 89-ben proclamalt elveket és szabadságot. . . .

„Ti nélkülünk és ellentünk csináltátok az 1789-ki forradalmat, de *a mi számunkra*, így akarván azt Isten a ti akaratotok ellen. *)“ (*Hosszas tapsok és bravó! kiáltások.*)

Vegyük egyenként a legnépszerűbb eszméket,

*) *Dupanloup*, De la pacification religieuse, 1844.

a legelfogadottabb intézményeket az ujkor democratiá keblében, kétlem, hogy találjunk csak egyet is, mely a világ jelen állásában elfogadható sőt hasznos ne legyen a katolikusokra nézve.

A XIX. század dicsekedik, és joggal, hogy ujra fölállítá a nemzetiség eszméjét. Ezen eszmét, mint imént kimutattam, nemhogy elősegítné, de mint hiszem, inkább fenyegeti a cosmopolita democratiá haladása. Absolut elvvé változtattatván, mint minden eszme és elv e világon, mérsékletlen és veszelyes alkalmazást idézhet elő és képtelenséggé fajulhat. De magában véve, túlhajtás és visszaélés nélkül, igazság az, és, mint minden igazság, hatalom. És honnan származik ezen eszme? Ki keresztelte és áldotta meg, ki tanította, képezte és szentesíté a keresztény nemzetiségeket? Ki ölködött azok növekedésén a leggyöngédebb anyai szeretettel, ha nem az egyház? A hajdankorban nem a kiválólag vallásos népek, mint a zsidók és rómaiak, őrizték-e meg a nemzeti szellem mindig élő lángját jó és balsorsban? És az uj korban, legyen bár szó győzelmes nemzetiségekről, mint Franciaország, vagy szenvedőkről mint a hős Lengyelország, egység s nemzetről mint a spanyol, vagy vegyesről minő Magyarország, latin, german vagy vegyes eredetű nemzetiségekről, mint az önöké, kit találtak mindezek bölcsőjök mellett és egész pályájokon, ha nem az egyházat, annak missionariusait, főpapjait, apostolait, szentjeit, barátjait, számlálhatatlan szolgálóit, kik örökösen görnyednek a barázdák alatt, melyeket századokról századokra szántanak, hogy polgárosodást, erényt, igazságot és szabadságot vessenek beléjük? (*Élénk helyeslés.*) Egyfelől a legnagyobb hálátlanságot, másfelől a legnagyobb értelmetlenséget kell föltennünk, hogy ellenségeskedést állítsunk az elnyomott nemze-

tiségek törvényes ujjaszületése és az egyház határtalan anyai szeretete között.

Mások tán a suffrage universelt vetik ellenem. Az általános szavazat! Én nem vagyok annak magasztalója; ellenkezőleg, áldozata vagyok. (*Derűltség.*) De létezik az, és naponként nagyobb-nagyobb tért látszik elfoglalni. Azok is, kik azt jogilag tagadják vagy megvetik, kénytelenek elismerni tényleg, és tudják meg, hogy e tény, ha egyszer behozott, maradandó tény lesz és visszavonhatatlan vívmány. De e tény vagy e jogban mi van oly megférhetetlen az egyházzal, a keresztény igazsággal. Mi, ó-liberalisok. ó-parlamentisták, hajdani pártok emberei, mint az új udvaroncok mondják (új derűltség és bravók), mi méltán komoly aggodalmakat, törvényes nyugtalanságot táplálhatunk az iránt, hogy miként lesz lehetséges összeegyeztetni az általános szavazatot gyakorlatilag azon követelésekkel, melyeket a képviseleti kormány a választóknak tesz, a függetlenséggel és felvilágosodással. De mindnyájunknak, legyünk bár a suffrage universelnek áldozatai vagy győztesei, érdekünkben áll kivánni, követelni, hogy az szabad, minden bitorló befolyástól a hatalom fenyegetéseinek vagy kecségtetéseinek minden nyomásától ment és felvilágosult legyen. Sőt ez nemcsak érdekünkben, de kötelességünkben is áll; becsületünk s morális jövőnk kényszeríti reánk e programot.

Miben sértheti e programm az egyház érdekeit vagy jogait? És vajon az egyház, mely épen fölvilágosítani, megtéríteni, kormányozni született, nem néhány embert, hanem minden embereket, miért féljen a tömegekkel érintkezéstől a választói suffrage mezején? Ah! én ezerszer azok véleményén vagyok, kik azt tartják, hogy az egyház ezen térre, mint minden választói küzdterre, csak na-

gyon megfontolva, végzetlen elővigyázattal és csupán csak parancsoló indokokból lépjen ki. De, ha egyszer létezik már a szükségesség, hogy bizonyos esetben kilépjen politikai semlegességéből, miért hátrálna inkább az általános mint a korlátolt szavazat előtt? Ellenkezőleg, nem sokkal könnyebb-e most hatnia az emberekre, midőn cselekvési köre kitágul? Nincs-e ezer törvényes eszköz a kezében, hogy a tömegek szívéhez, eszéhez és füléhez jusson? És ha hajótörést szenvedne is egyszer, kétszer, vagy akár tizszer, nem inkább remélheti-e akárkinél a kedvezőbb fordulatot és fényes kárpótlást? Sőt még ha örökös eltaszittatásra találna is, ezerszer kevésbé megalázó magát annak egész jó hittel, és jogában vetett bizalommal kitenni, mint mindent egy uralkodó kegyétől várni, a mi a legdurvább kelepce, vagy az arisztocrazia helyreállításától, a mi a legchimericusabb utopia. (*Igen jól! igen jól!*)

Mit mondjunk ama nagy democraticus elvről, a törvény előtti egyenlőségről, a polgári és társadalmi tisztaságok és kötelességek egyenlő felosztásáról? Miben árthatna ez az egyháznak, vagy gátolhatná működését, avagy miben sérthetné elveit? Valóban, ezt nem szükséges többé vitatni. Ah, jól tudjuk mi, hogy imitt-amott vannak még kiváltságok, és még most is sohajtoznak utánok, és nagyon szeretnének ujakat is teremteni, de egyedül csak az egyház ellen, mi ellenünk, ami romlásunkra, és soha és sehol a mi javunkra. (*Helyeslés.*) Mindenkinek mindenné lehetése a földi pályán; minden pályán határtalan számú követelők özönlése a meghatározott számú helyekre; a legfőbb tisztaságok elnyerhetése kitéve a legcsekélyebbek ambíciójának; számtalan lángoló élvvágó folygyujtva minden szívben; a nevelés által, aztán meg eloltva az elkerülhetlen csalódások által az általános versenyben hajótérést szenvedetteknél, kik aztán mindig készek

a forradalomtól várni azon szerencsét, a mi rendes úton meg nem kaphattak: ime, mindezt maga után vonja az ujkori democratia.

Bizonyára, komoly veszély rejlik ezekben a politikai szervezetre, a társadalom nyugalmára nézve, s tán okuk van rettegni tőle a politikusoknak. A társadalom tán belehal. De az egyház! az abban élt tizennyolcz századot. (*Hosszas felindulás.*) Igen, az egyház, mióta csak létezik, mindig ez elv és e veszély alatt élt; az egyház, mely az ő hatalmas hierarchiájában soha sem állított föl semmi születési vagy vagyoni föltételeket, mely e hierarchia legfőbb méltóságaira mindig a legcsekélyebb gyermekeit szólította, melynek legelső pápája halász volt a Tiberiás tavánál, és mely a legteljesebb hűbéri aristocratia korában nem ismert kitünőbb és hatalmasb főpapot, mint VII. *Gergelyt*, egy toscanai ácsnak a fiát? (*Ismételt éljenek.*)

De vizsgáljuk a kérdést közelebről. Vegyük csak a belga alkotmányt, a leghabzababbat s egyszersmint a legdemocraticusabbat egész Európában. Ide érvén, mély megindulással álltam itt meg, mint mindig, a congressusnak és alkotmánynak ez emlékoszlopa előtt, melyet a nemzeti függetlenségnek emelt a kielégített szabadság keze (*helyeslés*), és a melyet egy emberséges király szobra koronáz (*új helyeslés*), azon királyé, ki hí volt minden esküjéhez s kinek uralkodása nemcsak leghosszabb, hanem legboldergabb, legnépszerűbb és legtiszteltebb e század minden uralkodói közt. (*Átúlános tapsok. Hosszas félbeszkitás. Az egész gyülekezet fölkel, szóval és jelekkel csatlakozni a szónok szavaihoz.*) E ritka királynak szobra alatt még négy más szobrot láttam, mely ama négy nagy szabadságot képviseli, melyet az alkotmány adott Belgiumnak örökségül és a világnak példaképpül: az oktatásnak, a társulatba állásnak, a saj-

tónak és a vallásnak szabadsága. A katolikusok, erre mindenkit emlékeztetek, a katolikusok tettek legtöbbet arra, hogy e négy szabadságra mint alapszlopokra fektettesék az önök alkotmányának épülete. (*Ujtajs.*) Ezerszeresen igazuk volt, bármit mondjanak rá némely fanaticusai az absolutismusnak és a türelmetlenségnek. Én köszönetet szavazok nekik; a tapasztalat ezerszer igazat adott nekik, mert egy sincs ezen négy szabadság közt, mely ma úgy mint 1830-ban, mellőzhetetlen ne volna mi reánk, önökre, és az összes katolikusokra nézve, két világ szerte. (*Helyes. igen helges!*)

Az oktatás-szabadság! Fölösleges időzni e pontnál. Épen mi proclamáltuk azt leginkább és mindennütt; épen minekünk használ az legtöbbet mindenhol; ép miellenünk, kizárólag ellenünk érti azt félre vagy nyomja el az erőszak, és a cselszövény; épen minket fosztanak meg attól, ott hol az még eddig nem létezik.

A társulati szabadság! De ez megint nekünk használ legjobban; nekünk szükséges az kiváltkép, okvetetlen szükséges minden munkánkban, az adakozásnál, az oktatásnál, az önfeláldozásnál, a lelki életben, a bűnbánatnál, hogy az egyház, közös anyánk, életének egész teljességét élvezhesse, szabadon csonkítatlan, nem gátoltatva halhatatlan ifjúsága, bámulatos termékenysége csodás emelkedésében. A mi ártalmunkra állanak fönn ama boszantó, elévült, embertelen törvények, e nyomoruságos romjai a zsarnok kormányoknak, melyek az Isten és emberek szolgálátára társaságba állott keresztényektől megvonják a polgári egyenlőséget, szabadságot és testvériséget. (*Helyeslés.*)

A sajtószabadság! Azaz a nyilvánosság, azaz az értelmi, erkölcsi, irodalmi és tudományos, politikai és társadalmi élet. De hát hova lennének a papok,

hova lenne maga a pápa, a világ jelen állásában, ha a sajtó, mint bizonyos országokban, mindenütt a hatalom kezében volna, censurázva, megbénítva, elnyomva, néhány laicus kénye alatt? Miként ismer-tethetnék meg gyülekezetökkel az igazságot, a köte-lességet. a valódi és legfőbb tekintélyt? Isten ment-sen, hogy tagadjam a sajtó visszaéléseit; vagy hogy, mint némelyek. annak tökéletes büntethetlenségét, korlátlan szabadságát kívánjam! Még azok közé sem tartozom, kik azt hiszik. hogy a jó könyvek és jó la-pok jóvá tehetik mindazon roszt, mit a rossz köny-vek és rossz lapok okoznak. De azt állítom, hogy azon országokban, melyeket itt képviselünk, Francia-, Angol-, Német- és Olaszországban, a sajtónak minden önkényes megszorítása csupán a vallás elleneinek hasznára szolgál, csak a régi lapok elnyomó egyed-áruskodását neveli. csak a katolikus közleményeket akadályozza és nyomja el, csak a mérget bocsátja szabadon, és csak az ellenmérget confiscálja. Sehol nem használna az egyháznak; oly állapot származnék abból. minőt Franciaországban látunk. hol hét püs-pöknek nincs joga közösen a hirlapok útján tanácsot adni hiveiknek a választói kötelességekre nézve, ho-lott szíves hivatalos és más journalista, bár a legszigo-rubb engedelmségre szorítva a legutolsó sous-préfet iránt, naponkint vitathatják, rágalmazhatják a val-lás jogait, érdekeit és igazságait, s holott az állam által az ifjuság oktatására kibérlett tanárok büntetle-nül bántalmazhatják Jézus Krisztus istenségét. Én helyeslem és kívánom lelkemből azon nem preventiv rendszabályokat, melyek igazságosan sujtanak a sajtó visszaéléseit ott, hol léteznek; helyeslem és kívánom még forróbban azokat, melyek feloldván azt ama fis-cusi és rendőri kötelelékek alól, miknek az másutt alá van vetve. csak ép itt nem, megteremtteni engednék

neki a loyális, komoly és tökéletes nyilvánosságot. Mert a nyilvánosság a gyöngék fegyvere, a legyőzöttek menedéke, s az erőseknek, a gonoszoknak és a hazugoknak zabolája (*élénk helyeslés*); democraticus társadalomban ez a legfőbb garancia, melyet semmi egyéb nem képes pótolni, és a mely egyedül pótolhatja mindazt, mit a régi társadalom a rang-hierarchiában, a helyzet függetlenségében, és a hagyományok uralkodásában talált fel. Miránk katolikusokra nézve, kik annyi új államban vagyunk kisebbségben, és a hol többségben vagyunk is, nem birunk annak sem jogával, sem erejével, ránk nézve a legelső szükségesség az. A sajtószabadság annyi, mint a panaszkodás szabadsága, és a panasz, ha segédekül a nyilvánosságot bírja, emeltyü, mely kidönti a várak és börtönök falait. (*Helyes!*) Igen, bármily elnyomó legyen is a törvényesség, bármily kegyetlen a népi előítélet, a panasz, az irás és szólás jogával fölfegyverezve, célhoz fog jutni. (*Uj bravok.*)

A sajtószabadság volt az, mi a szószék szabadságának segélyével és kormányzása mellett, harmincz évi erőfeszítés után kivítta a katolikusok fölszabadítását a protestans Anglia bigotizmusától. Ezek viték ki tizennyolcz évi küzdés után, az oktatási szabadságot a francia köztársaság idejében. Hallom olykor mondani, hogy a katolikusok elnyomvák Belgiumban; sőt olvastamlegujabban egy francia lapban, hogy: „Belgium oly kísérletek színhelye volt, melyek mintha azt akarták volna bebizonyítani, hogy mennyi oka van félni a vallásnak liberális alkotmány alatt.“*)

*) „*Le Monde*“ márcz. 6, 1863. Ez egyébiránt folytonos jel-szava ez iskolának. Az „*Univers*“ mondá márcz. 16, 1858: „Belgium például szolgál a katolikus nemzeteknek, annak megmutatására mit várhatnak a keresztény népek az új szabadság uralkodásától.“

De kérдем önöktől, belgák, önöktől kik engem hallgatnak, mi jobb: elnyomva lenni-e, úgy mint Belgiumban, azon szabadsággal, hogy bátran írhatni és mondhatni mindent, és oly képviselő választást fölmutathatni, mint önök most két hónapja; vagy pártfogoltatni, mint egyebütt, és zabolát viselni a szájon? (*Kitörő tapsok.*)

Hátra van még a *vallás-szabadság*, melyet semmikép sem választok el testvéreitől; de ezt részletesen szükség tárgyalni. Végtelen tárgy az, s némi tekintetben új egy ilyen gyülekezet előtt, mint az önöké. Önök fáradtak, én is; engedjék meg, hogy csak holnap fejthessem azt ki.

MÁSODIK BESZÉD.

ELMONDATOTT AZ AUG. 21-KI ÜLÉSBEN, 1863.)

FŐMAGASSÁGU, MÉLTÓSÁGOS URAK, ÉS URAIM!

A katolikus, ki védeni jött egy hatholikus gyűlés előtt a vallásszabadságot, mely nem egyéb mint a lelkiismeret szabadságának gyakorlati és társadalmi alkalmazása, nem fog azzal gyanusíthatni, mintha ama nevetséges és vétkes tant akarná vallani vagy védelmezni, hogy minden vallás egyenlő igaz és jó magában, vagy hogy a lelkiismeretet nem kötelezi a papi tekintély. Részemről nyilvánítom, hogy én a vallásszabadság elvét, valamint e szavakat: *hitzabadság, lelkiismeret-szabadság, polgári türelem*, melyek annak equivalensei, ugyanazon értelemben veszem, mint a püspökök a szentszékkal közösen, kik annyiszor kijelenték hódolatukat a belga alkotmány iránt, és ama buzgó és lelkes katolikusok, kik legelszántabb védelmezői s fő szerzői voltak ugyanezen alkotmánynak.

Ezen értelem határozottan megállapított azon magyarázatokban, melyeket a sz széknek a belgiumi magas primás tett, kinek mély tisztelettel üdvözlöm személyét s bizalommal föl hívom tekintélyét. *) (*Eljyhangu helyeslés jelei.*)

Tökéletesen elfogadom tehát ama méltán szentesített megkülönböztetést a *dogmaticus türelmetlen-*

*) Ö em. *Sterckx* bibornok, malines-i érsek, ki jelen volt a gyűlésben.

ség és a polgári türelem között, melyek egyikére az örök igazságnak, másikára az új társadalomnak van szüksége.

A vallás és bölcsészet legtekintélyesb tolmácsai-
val egybehangzólag, én azt tartom, hogy az erkölcsi
szabadság képességgel ruház fel engem, a jó és rossz
között választani, nem joggal, a rosszat választani. De
hogy megértsen és meghatározzam választásomat,
tanácsadóul csak az egyházat veszem és hallgatom
meg, nem az államot.

Tehát nem az egyház ellen, hanem egyedül az
állam ellen követelem a lelkiismeret ama szabadságát,
mely az embernek joga, érdeme és legfőbb veszedel-
me is egyszersmind. Nemhogy a megtámadásnak csak
árnyékát is intézni akarnám a papi hatalom ellen,
sőt megszázaszorozni vélem erejét az új társadalomban,
kinyilatkoztatván Fenelonnal, hit dolgában, a világi
hatalom illetéktelenségét és az anyagi erő és kény-
szer törvénytelenségét. *)

„A vallásbeli szabadság elve, a mint azt minden
igaz keresztény és liberalis embernek érteni és gya-
korolni kell, legkisebbé sem bántja az egyház egy-
ségét és csalhatatlanságát. . . . E szabadság csupán
abban áll, hogy az emberi lelkiismeretnek elismer-
tessék azon joga, hogy Istenneli viszonyában ne kor-
mányoztassék emberi rendeletek és fenyíték által.“ **)

*) „Az erőszak nem képes az embereket meggyőzni, csak
hypocritákat csinál belőlök. Midőn a királyok a vallásba avatkoznak,
a helyett, hogy azt pártfogolják, szolgaságba taszítják azt. Részesít
mindenkit a polgári türelemben, nem mindent helybehagyván mint
közönyöst, hanem béketűréssel eltűrve mindazt, mint Isten eltűr, és
igyekezőn szelid meggyőződés által megtéríteni az embereket.“ *Fenelon*, a trónkövetelőhöz írt levelében, „*Lettre au prétendant*“

**) *Guizot*, *L'Église et la société chrétienne en 1861*. Ezen
kitünő protestáns mellett, illő idézni jelenkori püspökeink egyik leg-
kitünőbbjét:

„Az egyház, általános tételkép, a hithez ragaszkodást a belső

Istentől vevén, halhatatlan lelkeimmel együtt, az erkölcsi szabadságot, a képességet: választani az igaz és hamis közt, tudom hogy az igazat kell választanom; de nem akarom hogy az állam által kényszerítve legyek azt hinni a mit ő hisz igaznak, mert az állam nem az igazságnak bírója. Azonban az állam, a polgári és laicus hatalom, habár fejedelmileg illetéktelen a vallásos doctrinák dolgában, köteles engem védeni a választottam igazság gyakorlásában, azaz azon vallás gyakorlásában, melyet vallok, miután én azt egyedül igaznak és mindegyiknél fölebbvalónak találtam. Ebben áll a vallásszabadság, melyet az ujkori állam, a szabad állam, tisztelni és biztosítani köteles nemcsak minden polgárnak külön-külön, hanem a vallásuk gyakorlására és terjesztésére egyesült polgároknak is, azaz a testületeknek, a társulatoknak, az egyházaknak.

Szükséges-e hozzátennem, hogy a vallásszabadság, a mint én kívánom, szintugy nem lehet korlátlan, mintakármely más szabadság, s mint másfelőlakármely tekintély? A vallásszabadságnak mint minden más szabadságnak korlátoztatnia kell az örök igazság és a természeti vallás által. Az állam, illetéktelen bár, általános szabályszerint itélni a vallásos tisztele-

szabadsághoz tartozónak tekinti, és tagadja a polgári hatalomnak szintugy mint az egyházi tekintélynek azon jogát, hogy kényszerítőleg befolyhasson arra.

„A katolikus fejedelem a polgári törvény által elismert vallásos társulatoknak a jog minden biztosítékát tartozik megadni; ellene tenne egyháza elveinek, ha kényszerrel használna.

„ . . . Semmi vallásos elv nem tiltja a katolikusnak azt hinni, hogy vannak körülmények, midőn az állam nem tehet jobbat, mint teljes vallásszabadságot engedni, az említettük megszorítások közt.“
(*Liberté, Autorité, Église*, par Mgr. Kettler, évêque de Mayence, 1863, ch. XXIII.) — A tisztelt főpap említette megszorítások csupán oly sectákra terjeszkednek, melyek tagadnák a személyes Isten lételet vagy lerontanák az erkölcsiséget.

tek és vélemények közt, illetékes, (bár nem csálhatatlan) bírása marad annak, a mi a közbékére megkívánatik, a köz erkölcsöknek. A polgáritársadalom minden megtámadása ellen joggal bír a törvényes védelemre.

Isten meentsen különben, hogy én dogmát vitatni, alapformát fölállítani, theológiát csinálni vagy javítani akarjak. Nem ismételhetem eléggé, hogy én nem theológiát készitek, hanem politikát s főleg történelmet. Valahányszor az egyházzól szólandok, nem mint törvényeinek vagy tanainak magyarázója, csak mint egyszerű keresztény, mint politikus szólok, átlátva annak érzelmétől, mi lehető, és annak, a mi már nincsen többé. És még így is, nem változhatatlan theoriát hirdetek, hanem gyakorlati doctrinát, merítve az események intéseiből; nem szándékom orthodoxia kérdését csinálni a magaviselet kérdéséből. Egy szóval, én nem doctorkép mutatom magamat, hanem mint katona, még pedig az előőrségből, ki számot vetni köteles a térrel, melyen harczolnia kell.

Nem csatlakozom ama büszke és nevetséges követeléséhez bizonyos theoreticusoknak, kik az *absolut* uralkodásáról álmodoznak a földön, és még nem tudom miféle chimericus egységről álmodoznak az emberi törvények és emberi kormányok dolgában. Egyedül a vallásos igazságnak van joga elfogadni e jelszót: *quod ubique, quod semper, quod ab omnibus*. Az emberi törvények és kormányok ellenben emez ellenkező jelről ismeretnek meg: sem soha, sem mindig, sem mindenhol sem mindenek által. Én tehát nem ítélem meg sem el nem kárhoztatom amaz oly sokféle combinatiokat, melyek a multban az egyház és állam közti viszonyra vonatkoztak. Hogy a multat megítélhessük, benne kellett volna élnünk; hogy elkárhoztassuk, nem kellene semmivel sem tartoznunk neki. S Európa neki köszöni, hogy keresztény maradt. De ép ezért növe-

kedett az igazság a lelkekben és telepedhetik meg valahára a szabadság tetteiben. A gyermek akkor szabadul a gyámság alól, mikor az már felesleges, mert használt, mikor az irántai mély hálán kívül képes is saját szabadságával élni, máskülönben visszaesvén a gyámság alá.

Ezek után most bátrabban ki merem mondani, hogy előttem minden ekkoráig védtem szabadság közt legdrágább a lelkiismeret szabadsága, s legszentebb, legjogosabb és legszükségesebb. Én szerettem és szolgáltam minden szabadságot, de legfőbb dicsekedésem, hogy emennek voltam a katonája. Még ma is annyi évek, annyi harcok, annyi vereség után, szokatlan megindulással szólhatok csak arról. Igen, minden szabadságot kell szeretni és szolgálni; de valamennyi közt a vallásszabadság az, mely leggyöngédebb tiszteletre érdemes és leghatártalanabb hódolatot kíván: mert ez jár a legmagasabb, legtisztább, egyszersmind legtágasb régiókban; mert ennek birodalma kiterjed az egyéni lelkiismeret mélyeitől kezdve a nemzeti élet lehangosabb nyilvánulásáig. Egyedül ez világosít meg két életet és két világot, a lélek életét úgy mint a test életét, az eget úgy mint a földet; ez az egyetlen, mely kivétel nélkül minden embernek szükséges, a szegénynek mint a gazdagnak, az erősnek mint a gyengének, a népeknek mint a királyoknak, a legutolsó kis gyermeknek mint Newton vagy Leibnitz lángeszének.

S különös és fájdalmas dolog, hogy épen e legkényesebb s mindennek leginkább kitett szabadság, melyet félve kellene érinteni az ujja hegyével is az embernek, hogy épen ez az, mely bár mindenütt proclamálva van jogilag és elméletileg, mégis tényleg majd mindenütt legkevésbé értik, legkevésbé tisztelik, s legkevésbé van megóva ezer meg ezer durva

és hűtlen, igen gyakran észre sem vett s megtorlatlan maradó bántalmaktól.

Meg kell azonkívül vallanom, hogy e hő lelkesedés, mely engem eltölt a vallásos szabadság iránt, nem általános a katolikusoknál. Akarják ők azt, de csak maguk számára, ez pedig nem valami nagy érdem. Átalában, minden ember mindennemű szabadságot csak magának akar. De kivált a vallásszabadságot, a mások lelkiismereti szabadságát tagadják meg és taszítják vissza legtöbben; s ez az, mi sokakat nyugtalanít, megfélemlít köztünk. Ha keressük e félelem okait, e három legfőbbre vihetjük azokat vissza: a lelkiismeret szabadságát a katolikusok közül sokan azért vetik vissza, mert azt kereszténység ellenes eredetűnek tartják, mert leginkább az egyház ellenei által látják az sürgettetni, s mert mi, úgy tetszik, inkább vesztenénk mint nyernénk azzal.

E három ellenvetés közt nem tudom valóban, melyik alaptalanabb és költöttebb. Én mind a hármát megvetem lelkem egész erélyével.

Nem, a lelkiismeret szabadsága nem keresztényellenes eredetű; ellenkezőleg, eredete ugyanaz, a mi a kereszténységé, az egyházé. Azon nap teremtetett és adatott az a világnak, midőn a legelső pápa, sz. Péter, így felelt a legelső üldözőnek: *Non possumus*. „Mi nem tagadhatjuk a mit láttunk és hallottunk: nem tehetjük, hogy inkább ne engedelmesskedjünk Istennek mint nektek.“

Ime, ez a lelkiismeret-szabadság bölcsője: ő általa és ő számára alapított az egyház; általa és érte haltak meg vértanúink s téríté meg vérök a világot: egyedül általa és vele hódított meg az egyház mindeneket, és pótolta helyre minden vereségét. A jövő e pontra nézve meg fog felelni a multnak, arról kezeskedik ama jeles püspök szava, kit nem fáradok el idézni: „A hit egysége, valamint eredetileg is

phisicai erő nélkül, egyedül a szó és isteni kegyelem hatalma, a keresztények erénye, és a mátyrok vére által alapított meg, szintén ezen eszközök által kell ismét helyreállíttatnia, és fog bizonynyal helyreállíttatni. *)“ (*Tapsok.*)

Nem, a lelkiismeret szabadságát nem mindig az egyház ellenei sürgeték mindig, sőt soha sem sürgeték azok, a kik azt legkegyetlenebbül sebzék, és legtöbb lelket fosztottak meg a megmentéstől. Nem mi ellenünk sürgetik azt, hanem mi ellenünk tesznek rajta erőszakot és tettek mindig. (*Helyeslés.*) Hiába hangoztatja versenyt a fölületes írók serege, hogy a reformatio a lelkiismeret-szabadság nevében létesült. Ha sírjokból kikekelhetnének, a reformatio szerzői e pontban maguk erélyesen meghazudtolnák ujkori panegyristáikat. Ők ép úgy rettegtek a lelkiismeret szabadságától, mint koruknak legfanaticusabb katolikusai. Ők előre aláírták volna azon íteletet, melyet *Quinet Edgar*, a mi egyik legdühösebb ellenfelünk hozott e szavakban: „A protestantismus, valahol csak még szabadságot engedett az ellenséges egyháznak csakhamar gyalázatosan megbukott.“ **) (*Mozgalom.*)

A történet, lelkiismeretesen írva maguk a protestánsok által, azt tanítja, hogy Luther és Calvin, VIII. Henrik és Wasa Gusztáv, mind kérlelhetetlen üldözők voltak. A lelkiismeret szabadsága soha sem volt gyalázatosabban megsértve, mint az angol protestantismus és a francia forradalom által, e két legfélelmesebb ellene által az egyháznak. Az angol és irlandi katolikusok ellen hozott büntető törvénykönyv, és a francia clerus polgári alkotmányát követett törvények, eléggé megmutatják, minő megtá-

*) Mgr. *Kettler*, chap. XXII.

**) *EDGAR QUINET*, *Marnix de Sainte-Aldegonde*.

madásoknak van kitéve a katolikusok hite oly törvényhozók uralkodása alatt, kik félreértik a vallásszabadságot. Ah, a catholicismus története szintén nem tiszta e mocsoktól; nem egy véres és mindörökké siralmas lapja van annak, de a spanyol inquisitio irtózatosságot kegyetlenségei, és a nantesi edictum visszavételének hasonló következményei, minden részrehajlatlan bíró előtt elhalványulnak az angol reformatio és a francia rémuralom iszonyai előtt.

Végre nem az egyház ellenségeinek van legtöbb szükségök a vallásszabadságra; ellenkezőleg, az egyháznak kell azt mindenütt sürgetni, az egyház fogja mindenütt annak hasznát venni. Sőt azt mondom, hogy az új társadalomban csak is nekünk van arra szükségünk, mert egyedül mitőlünk rettegnek a valóságos lelkiismeret elnyomói. (*Élénk helyeslés.*) Ennek oka egyszerű: mi, egyedül mi vagyunk, a mi vallásunk, a mi egyházunk, képes szembeszállni a világ uraival, a csásárokkal úgy mint a demagógokkal, melyek mintketten elragadtatvák a két hatalom ama rémitő összezavarásától, mely eszményképe minden zsarnokságnak. *)

*) Némelyek e végszavakban érvet véltek fölfödözhetni a pápák világi hatalma ellen, és eként kényszerítnek engem, hogy újra nyilatkozzam e kérdéssről, melyre nézve senkinek sincs határozottabb véleménye annál, melyet én annyiszor elmondtam 1848 óta. — A két hatalom elkülönítése veszte lenne a papi hatalomnak, mely mindig lefegyvereztetvén, szabadsága csak az adott szó hitén nyugszik, melyet megszeghetnek, és az erő hatalma alatt, mely sujthat, ha e lelki hatalom legfőbb feje nem volna korlátlanul s teljesen független. Már pedig a függetlenség legfőbb foka itt lenni a fejedelemség. Az emberek bölcsesége, az idők tapasztalata, és az Isten keze, egyesültek ezer év óta, hogy az igaz egyház első főpapjának királyi rangot biztosítsanak, és az ő örökségében *e két hatalom egyesítve van, hogy másutt mindenütt elválasztva lehessen*, mint annyiszor el volt már mondva. A papi fejedelemség, ez egyetlen kivétel, mely e tekintetben a föld minden más hatalmától különbözik, nemhogy ellenmondása volna a

Nemcsak mindent nyerhetünk mi az által, hanem nem is veszthetünk semmit. Itt csak a jelen korról szólhatok. Ha időm volna történeti fölolvast tartani, ki nem épen járatlan vagyok a középkor történetében, a kizárólagos és túlsúlylyal bíró hit ezen századaiban, szives készséggel megmutatnám nektek, hogy néhány ritka és dicső kivétellel a kényszer a vallás dolgában csak jelentéktelen szerepet játszott, és hogy a katolikus hit semmit, vagy majdnem semmit sem köszönhet az anyagi erő és erőszak alkalmazásának a hitlenek vagy eretnekek ellen, még a középkor legvirágzóbb korszakaiban sem. Hanem ez már archeologia.

hatalmak elkülönítésének, sőt annak az következménye. Semmi sem biztosítja inkább e fejedelemség szükségességét, mind azon combinációk meddsége, melyekkel azt pótolni akarták. Semmi sem biztosítja inkább azon elmélet igazságát, mely azt az emberek értelmébe ajánlja ha tiz század jótéteménye nem ajánlaná azt különösen tiszteletökbe, mint a tények. Vajon hol létezik hát még Európában államvallás, Mgr. Dupanlounnak oly helyes észrevétele szerint? A katolikus országok legkevesebbjében, a nem katolikus országok roppant többségében, mint Anglia-, Porosz-, Orosz-, Svéd-, Dán- és Törökország. Mért oly könnyű felállítani a vallásszabadságot a katolikus államokban? Mért ott a pápa és király két személy. Mért oly nehéz azt tiszteletben tartani a nem katolikus államokban? Mért ott a pápa és császár, a pápa és király, a pápa és királyné csak egy személy.

Százsor kimondám s védtem én az európai politikának ez alapigazságát, de úgy látom, hogy százsor kell még ismételnem, hogy oly következtetést ne vonjanak ki szavaimból, melyet eszem és szívem egyaránt kárhoztat. Kérdezik tőlünk mindig, hogy nem volnánk-e készek opanni a pápa világi hatalmát az egyház egytetemes szabadságaért. Azt felelem: Nem, mert a legszentebb szabadságot sem szabad igazságtalanság árán megvásárolni. Hozzáteszem, hogy nekünk nincs jogunk rendelkezni a papi fejedelemség fölött, mint elle-neinknek nincs joga rendelkezni a katolikusok szabadsága fölött. S mindenesetre nekik kellene előbb e szabadságot a mi kezünkbe adni, a helyett, hogy elvegyék azt tőlünk, bár ígérnek, s hogy elnyerni akarják az áldozatot, holott maguknál tartják az árárt. (*E jegyzet a „Journal de Bruxelles“-ben közöltetett a congressus elmúlása után.*)

Még ha megengedjük is, hogy az erő rendszere a hit szolgálatában, az erőszaké a vallás dolgában, valami nagy eredményeket szült volna a multban, lehetetlen tagadni, hogy a jelen században gyógyíthatlan tehetetlenségre van az kárhozhatóva. Itt a tapasztalat a leghatalmasb, egyetemes és megczáfoltatlan. Olasz-, Spanyolország, Portugallia, mutatják az elnyomó rendszer gyökeres tehetetlenségét, az oltár és trón hajdani szövetsége közösen elnyomó rendszerének, a catholicismus megvédésére. Sehol sem kapott a mai időben kegyetlenebb sebeket a valóság; jogai sehol sincsenek vagy voltak félreismerve inkább, mint ott. A két félsziget kormánya el akarta zárni országait hermetice az új szellem elől, és sehol sem tett e szellem több pusztítást. Mi, kik már nem vagyunk többé ifjak, ismertük ez absolutista és katholikus kormányokat bukásuk előtt; ismertük Spanyolországban VII. Ferdinánd, Nápolyban I. és II. Ferdinánd, Piemontban Károly-Albert, többé-kevésbé fölvilágosult, de lényegesen *clericalis* despotismusát. Mit eredményezett az náluk? Átalános lelki és értelmi elzsibbadást a hecsületes embereknél, tehetetlen haragot a kevés számú buzgóknál; a többiek-nél a rosznak fanaticus szenvedélyét. Lenyügözték, elfojták a közszellemet, mely csak azért támadt föl ismét, hogy az ellenségnek meghódoljon. A vihar nem talált ott mást, csak a nyilvános élet elnyomása folytán elsorvadt sziveket, képteleneket megfelelni az új viszonyoknak. Az ál szabadelműség, a hitetlenség, az egyház gyűlölése mindent elborított. Az egyház és állam egyesülésének, vagy épen az államnak az egyház alatti alárendeltségének fölszine alatt, a forradalom lávája ásta medrét s lappangva emészté a lelkeket, melyek zsákmányává lőnek. (*Mozgalom.*) Egy taszításra minden összedőlt, minden, hogy soha föl ne keljen többé. A vallásbeli absolutismusnak e pa-

radicsoma, minden katolikus szívnek botránya és kétségbeesése leve.

Nézzük Portugalliát: e népet, hol az inquisitio legnagyobb dühvel uralkodott, s hol még ma sincs elfogadva a vallásszabadság elve! Oroszországgal együtt, ez az egyetlen ország ma a világon, hol meg volt tiltva a püspököknek Rómába menni s csatlakozni testvéreikhez, kik a világ mind a négy tájáról össze voltak híva megszorodott atyjok trónja körül; és az egyetlen, hol a szerény hősnők, kiket másutt a hitetlenek is tiszteletökkel környékeznek, az irgalmas szüzek üldöztetnek, gyaláztatnak, kizsákmányoltatnak és számüzetnek valódi vad szemtelenséggel.

(E helynél egy a gyűlés irodája mögött ülő portugall *don Antonio d' Almeida* fölkel, kiáltván: „nem az ország az hanem a kormány!” s még más szavakat, melyeket a zajban nem érthettünk. Midőn az ekkép támadt mozgalom lecsendesült, *Montalembert* gróf így folytatta beszédét.)

Önök velem együtt megköszönendik e lelkes portugallnak, hogy protestált a vallástalan despotismus ellen, mely hazájában uralkodik a régi katolikus szellem helyén. Ő boszut akart venni hazája becsületeért. Üdvözöljük s köszönetünket szavazzuk érte. (*Tapsok.*)

Mindazáltal az én érveim és példáim állanak. Én azt mondom, hogy a vallásbeli kényszer alatt nyögő országokban a catholicismus folytonos vereség közt haladt. Viszont, a hol csak küzd, a hol győzelmes, a hol ellenáll, mindenütt a lelkiismeret-szabadság nevében megy a harczba, s nyer új életet, és jelenleg sehol sem élhet s nem védheti magát többé csak ez eszme oltalma alatt. Igen, nevezzenek nekem csak egy országot, hol az egyháznak nincs oka ki-

vánni a vallás szabadságát, nem csupán Európában, hanem Ázsiában és Amerikában!

Mi más oltalmat találhatna az Franciaországban ama, még a hajdankor despotismusától eredő törvényhozás békói és bilincsei ellen?

Angliában, a nemzeti és népies előítéletek fanatismusa ellen?

Helvétiaiban, a radicalismus elnyomásai és rablásai ellen?

Olaszországban, Machiavel utódai és tanítványai ellen?

Görögországban, a byzantiai szörszálhasogatás és gyűlölet hátrafelé törekvő örökösei ellen?

Törökországban a libanoni gyilkosságok és a régi muszliman fanatismus gyakori megújulása ellen?

Svédországban, a büszke liberalisok ellen, kik egy egészen új törvény által, polgári és politikai elszigeteltségre kárhoztatják azon honfitársaikat, kiknek minden vétkek, hogy atyáik vallását követik; és kötelezik a szegény katolikus szolgálókat, hogy tíz hónap folytán hallgassák a protestáns lelkészek oktatásait?*)

*) Svédországban, 1860. octob. 25-én, hihetetlen ellenzések után, egy törvény hozatott, mely megszünteti azon büntetést, mely számüzi, és minden örökségtől megfosztja mindazokat, kik az állam-egyházból kilépnek; ezt a gyalázatos büntetést, mely még nem rég, hat szegény asszonyt sujtva, oly méltán felbőszítette s meglepte Európát. De e törvény gondosan föntartá nemcsak a nem lutheranusok kizárását, *minden közhivatalból, katonai ugy mint polgár iből*, valamint a nemzeti képviseléből, hanem mindazon utálatos büntetéseket, melyek ott a vallásos szervezeteket, proselytismust stb. sujtjál. Azonkívül az általa ugynevezett apostátákat, t. i. azon protestansokat, kik visszaakarnak térni Svédország ősi vallására, oly kötelezettséggel sujtja, hogy meghatározatlan ideig elébb saját lelkészeiktől, aztán a püspöki consistoriumtól és annak kiküldöttjétől intéseket és oktatást vegyenek. Ezen új törvény értelmében történt, hogy egy Bahzmann Josephinenek nevezett szolgáló, ki tökéletesen meg volt győződve a

Oroszországban, ama szörnyeteg és képmutató zsarnokság ellen, melyet IX. Pius csak a minap, apr. 22-ki levelében emlékeztetett II. Katalin erélyes fogadástartételeire a lelkiismereti szabadság érdekében?

Chinában és Cochinchinában, hol a mi hittértőinknek flottáinkra és meghatalmazottjainkra lett volna szükségök, hogy szabadon hirdethessék a keresztény vallást, de a hol ők, hála Istennek, nem nyertek és nem követeltek, csak szabadságot?

Ekkép mindenütt, igen, mindenütt ma, úgy mint az egyház első századaiban, csak a lelkiismereti szabadság nevében léphet ki a catholicismus a küzd-terre, s harcolhat, ellenállva, kitartva, győzedelmesen.

Tekintsünk végig figyelmesen egész Európán, egész világon; a catholicismus sehol sem hívhatja többé segélyére a kiváltságot, a más felekezetek kizárását; sehol, hacsak nem a spanyol Amerika néhány kis köztársaságában, melyekben minden anyagi vagy erkölcsi erő és minden befolyás nélkül a világ többi részére, a clerus kicsapongásait csak üldözőik brutalitásai mulják felül; sehol egybűt a katolikus egyház szabadsága nem követelhető s nem biztosítható az általános vallásos és lelkiismereti szabadságtól elkülönítve.

Fölhozhatná valaki ellenem az *ausztriai concordatumot*, de nagyon tévedne. Én tisztelem és csodálom ez actát. Üdvözlöm szerzőit; köszönetet szavazok a nagy pápának és a nemes császárnak, kik azt

katolikus hit igazságáról és arra áttérni akart, nyolcz egész hónapig 1861. májustól 1862. februáriusig kénytelen volt minden fölhívásra protestans lelkesznel megjeleni, és ott mindenféle declamatiókat hallgatni a római egyház ellen. (Az „Union“ levelezése, 1863. júliusban.) Följegyezni kívántam itt e szegény szolgáló nevét, ki, sz. Pál apostol leveleiben említettel együtt, megérdemli, hogy az egyházban ismertessék.

kötötték. De, kivévén tán két vagy három intézkedését a püspökök jurisdictionját illetőleg, melyek soha sem voltak és soha sem lesznek végrehajtva, én nem találok abban semmit, a mi meg nem férhetne a vallás-szabadsággal. A mit bizonyít az, hogy ugyanazon császár és apostoli király, ki a concordatumot aláírta; írta alá azon patenst is, mely tágas birodalmában minden protestánsnak a katolikus egyházéihez tökéletesen hasonló szabadságokat és nyilvános garantiákat biztosít, minőkkel ők sehol még *protestans országokban sem birnak.**) (*Helyeslés.*)

E nagy tény, vagyis inkább nagy elv, sehol sincsen jobban formulázva, mint azon politikai programmban, mely most a lengyel kérdésben föllállított, s a polgárosult és keresztény Európa nevében Oroszország elé terjesztetett.

„Teljes és tökéletes lelkiismereti szabadság; megszüntetése a katolikus vallás terhelő nehézségeknek.“

Ez a negyedike a három nagy hatalmasság által Oroszország elé terjesztetett hat pontnak, a szerencsétlen és katolikus Lengyelország érdekében. A mit Franciaország és Ausztria, a világ két első katolikus hatalmassága, az üldözött orosz schismától kér, ugyanazt kéri és adja meg a józanul telfogott új polgárosodás minden országban, hol befolyása sugárzik. De ne feledjük soha, hogy ama két pont együttlétező és elválaszthatatlan. Teljes lelkiismeret-szabadság, ez az elv. Azután, a katolikus vallást

*) A „*Monde*“ 1863. aug. 4-ki számában olvassuk, hogy az ausztriai császár az erdélyi országgyűlés elé ép egy törvényt terjesztett, melynek 2-dik czikke ekként van fogalmazva:

„2. *Czikk.* A görög-egyesült vallás mint ilyen, és a keleti görög vallás ugyanazon független állással birandnak, a korona legfőbb fölügyeletének kikötése mellett, mint Erdélyország más vallásai. *A politikai jogok gyakorlása senmi vallásfelekezettől nem függ.*“

terhelő nehézségeknek megszüntetése, ez a következő.
 (Helyeslő mozgás.)

A legesztelenebb ábránd volna föltenni, hogy Lengyelországban, vagy akárhol, meg lehetne nyerni a katolikus lelkiismeret teljes szabadságát a nem katolikusok leigázása, vagy csak korlátozása mellett.

Némelyek mondhatják, hogy ez szerencsétlenség; mások, hogy szerencse és roppant haladás. De senki sem tagadhatja, hogy tény.

Oly nagy szerencsétlenség volna-e az? Ismét azt mondom, minden theologiai és canoni vitatást kerülök, de nem lehetek siket ama nagy és tiszteletreméltó tekintélyek szavára, melyek úgy látom, a katolikus igazság érdekében oly őszinte lelkesedéssel követelték a vallásszabadságot, vagy legalább oly nagy lemondással csatlakoztak ahoz. Nem idézem Lactantius és Tertullianus régi híres mondatait (non est religionis cogere religionem)*) sz. Athanasiusét, sz. Ágostonét, sz. Hiláriusét, melyek mindenütt láthatók és mindenek emlékezetébe bevésendőkk lennének. Kezem alatt újabb és közelebb eső tanuságok vannak. A nagy *De Maistre* gróf fölállítá a nélkül, hogy megoldani merte volna, e problémát, bámulatra méltó levelei egyik igen kevésbé ismert passusában. 1813. decemb. 13-ról kelt az, és különösen Belgiumról és azon protes atioról szól, melyet az akkori püspökök emeltek Vilmos király alaptörvénye ellen. E passus így szól:

„Azt mondani általánosan, hogy katolikus országra nézve szerencsétlenség a protestans vallást

*) Videte ne et hoc ad irreligiositatis elogium concurrat adimere libertatem religionis et interdiceret optionem divinitatis, ut non liceat mihi colere quem velim, sed cogor colere quem nolim. Nemo se ab invito coli volet, ne homo quidem. *Apologet.*, c. 23. — Mint helyesen megjegyezték, itt a név a dologgal együtt van. Soha azóta nem mondták el ezt jobban.

befogadni, annyi mint oly trivialis igazságot mondani, melylyel foglalkozni sem érdemes; de az, hogy vajon, két külön hiten lévő ország *egy ugyanazon pálcza alatt levén, a katolikus országnak meg kell-e tagadnia a türelmet a másiktól, mely azt a viszonyosság ajánlása mellett kívánja, ez nagy és igen nagy probléma...* A kétkedés oka az, hogy a felekezetek csak kezdetben és forradalmi parotismusok alatt birnak ragályos erővel, azontul nem tesznek több hódítást. Ellenben, a catholicismus mindig hódító, a nélkül hogy valaha a szenvedélyekhez forduljon, és ez az ő legmegkülönböztetőbb és legszembeötlőbb jelleme. Mi történendik, ha a két vallás egyszerre átlép a közös határon az új királyságba? Egy tuczat nyomorult helyett, kiket a protestantismus elveend tőlünk Németalföldön, s kiknek gyalázatos indokaik megbecstelenitik e hitésérét még saját nevetséges apostolaik szemében is lehet, hogy százan térnek át táborunkba Hollandiában, kitűnök rang, jellem és érények által. Egyébiránt én nem döntöm el e kérdést. “*)

Megjegyzem mellesleg, hogy e levél még ma is tökéletesen alkalmazható Franciaországban, és Belgiumban, hol valóságban két ország, két nép, van egyesülve ugyanazon törvény pálczája alatt, a katolikusok és hitlenek, és a hol a *kölcsönös türelem*, melyet De Maistre előre látott, biztosíthatja és biztosítania kell a Catholicismus fönnmaradását.

De Maistrenek egy híres kortársa, Mgr *Fraysinous*, a restauratio legkitünőbb püspöke, már részesebb volt amannál. Ő így szólt a képviselőházban: „A mely szabadságot magunknak akarunk, azt másoknak is akarjuk. Az evangéliomnak volt fönn tartva az általános szabadságot kikiáltani.“ **)

*) Lettre à l'archevêque de Raguse, du 13. décembre 1815.

**) Hermopolisi érsek ő mélt. beszéde, ki az egyházi és közoktatósi ügyek ministere is volt, a vallási budget vitatásakor, 1824-ben

Mgr *Clausels de Montals*, chartresi püspök, ugyan akkortájtban, az 1828. jun. 16-ki nagyon híres rendeletek ellen, a lelkiismeret szabadságát és chartáját követelte.

Belgium emancipatiojának kezdetén, 1830. dec. 13., *Méan* herczeg, a malinesi érsek és Belgiumban az egyház hierarchicus feje, ezt írta a congressushoz: „Előterjesztvén önöknek a katolikusok jogait és szükségzeit, nem vélek semmi kiváltságot kérni számukra; tökéletes szabadság, annak minden következményeivel, ez az ő ohajtásaik egyetlen tárgya, ezt a hasznot akarják ők megosztani polgártársaikkal.“

Lajos-Fülöp uralkodása alatt, a püspökség és katolikusok e dicső korszakában, bőven vannak bizonyosságaink. Mind közt legékesenszólóbbak és legszabatosabbak azok, melyek Mgr. *Paris* tollából kerültek, ki még ma is arrasi püspök. Ime néhány közülök:

„Egyedül az egyház kívánja a lelkiismeret szabadságát, a szabadságot mindenek számára, mert egyedül neki nincs mit tartani attól, csak ő remélhet mindent tőle.“ *)

„Az egyháznak nincs szüksége sem pártfogásra, sem kiváltságra; neki csupán csak szabadság kell, ezt pedig az ország alkotmánya minden vallásnak biztosítja. Arra, hogy komoly szövetséget köthessünk, a békét tartósan megerősíthessük, elegendő hát, hogy a püspökség isteni jogát gyakorolhassa a mindenekkel közös szabadság társadalmi jogának oltalma alatt.“ **)

„Igaz ugyan, mondja ismét, ***) hogy a lelkésznek ezen megkülönböztetett, független és sze-

*) *Des Tendances*. 1846, p. 20.

**) *Instruction pastorale sur le droit divin dans l'Église*. 1846, p. 20.

***) *Idem*, p. 57.

mélyes működése, nem lévén határozottan elismerve az államot kormányzó hatalom által, gyakorta nem fog részesülni a polgári hatóság anyagi támogatásában, sőt erkölcsi szentesítésében sem.“

„Szabadmindenkinek hátránykép tekinteni a pártfogás e hiányát, valamint szabad másoknak is előnyt látni abban. De annyi bizonyos, hogy a közreműködés e pusztán kül eszközeire nincs szüksége azon isteni társaságnak, melyet az isten fia alapított. E társaság önmagában bírja az életet; kívülről csak szabadságra van szüksége, hogy terjeszkedhetvén, fölvilágosítsa és újjászülje a világot.“

Ugyanezen pásztori levélben, így szól világosan azon államokat illetőleg, *melyek alap-alkotmányuk által kívül helyezték az isteni elemen:*

„Mi épen nem kárhoztatjuk az eféle alkotmányokat, s nem akarunk itt bírójok lenni. Sőt azt hisszük, hogy a polgárilag minden vallásnak megadott korlátlan szabadság több hasznot nyújt ma az igaz egyháznak, mint a pártfogás, mely csak gyűlöletes kiváltságnak tekintetnék.“ *)

Ugyanazon főpap mondá még a „Cas de conscience“-ban, 312. lap:

„A jelen körülmények közt, mindent jól megfontolva, *a mi szabadelmü intézményeink (az 1830-ki chartáról szólt) a legjobbak az államra és az egyházra, az erkölcsre és hitre, a köz rendre és a köz szabadságra.*“

Következik a februáriusi forradalom az 1848-ki republicával: Ekép üdvözlé azt Mgr. Salinis, azóta amiensi püspök és auchi érsek:

„Az egyház és Franciaország, a kikben él és mozog az emberiség, ugyanazon szókat mondják és válaszolják egymásnak: **Szabadság, Egyenlőség, Testvériség.**

*) *Idem*, p. 33.

„A történet megmondja, hogy az egyház azon kiváltságokat, melyek neki engedtetek vala, és a melyek nélkül ellehet, gyakorta igen drágán vásárolta meg; függentlensége árán, és e függés többé-kevésbé korlátozta isteni működésében. Az, a mit most ígérek nekünk, **többet ér. Szabadság a közös jogban; ez az, a mi illik az egyházhoz.** Semmi kivételes többé!...

„*Lelküismereti szabadság, a csecsemő egyház e kiáltása, kiáltása lett az emberiségnek. E szabadságot az egyház csak azon módon akarja, a mint az jelenleg az emberi észben fölállítva van...* azaz *mindeneknek egyenlő szabadságot; semmi különös a mi részünkre, semmi kivételes ellenünkben.*

„A nép csakugyan nem csalódott... megvolt benne a catholicismus és a szabadság természetes szövetségének ösztöne.“ *)

Többeket mellőzök, még pedig a jobbak közül, hogy jeles kortársunkhoz, a mainzi püspökhöz érjek. „A hit egysége megszűnván, az eretnekségnek el kell tűnnie a törvénykönyvből. Katholikus fejedelem tartozik a jog minden garantiáit megadni a polgári törvény által elismert vallásos társulatoknak: egyháza elvei ellen tenne, ha erőszakot használna“...

Még ama három püspököt említem az Egyesült államokból, kik Rómából lett visszatértükkor, 1862. jun. 16., nyilvánosan feleltek egy marseillei lap rágalmaira: „Ha az amerikai püspökök Rómában a szabadságról beszéltek volna, mely hazájokban uralkodik, csak Istent fogták volna áldani, a miért ott könnyüséget találnak jót tenni.“

Vége idézem azon hét püspököt, kik megérdemlették a katolikusok hálás csodálatát és minden pártnál helybenhagyásra találtak az ez évi máj. 15-ki

*) *Profession de foi électorale du 5 avril 1848. Bordeaux.*

levelőkben, a francia választásokra vonatkozólag, melyben ezeket olvasom:

„A vallásszabadság! Kell-e mondanunk, mily becses az minden társadalomra nézve? Tanítási szabadság, lelki szabadság, társulati szabadság: századunk dicsősége, hogy hangosan kikiáltotta e jogokat; gyakorolta, értette, s védte-e mindenkor? Nem maradtak-e még szükségtelen nyílgök, alaptalan szigorúságok, s olynemű bizalmatlanságok, melyeket társadalmunk szelleme eltaszit?

„A vallásszabadság az első mind között; a lelkiismeretéhez, sőt a veséjéhez tartozik az az embernek, alapelve az a többinek, és vég menhelye egykor, midőn veszély környezi őket; s egyszersmind, ki kell mondani, e mi izgatott társadalmunkban a vallásszabadságnak nincs jobb támasza, mint a közszabadság.“ *)

Gondolom, ennyi elég arra, hogy minden heterodoxia gyanujától megszabadítsa a lelkiismereti és politikai szabadság katholikus pártfeleit. Tudom én, hogy e nyilatkozatok nagyobb részt válságos körülmények közt tétettek, s oly eszmék és intézmények mellett, melyek azóta, legalább Franciaországban, kegyetlenül megváltoztak. De azt nem fogadhatom el, hogy e nemes elveket csak a pillanatnyi szükségre ültették, csak a harci veszélyek jelenlétében, vagy csakhogy ők is osztozhassanak a győzelemben, de majd egy más táborban megtagadják azokat. (*Helyeslés.*) Részemről azt tartom, hogy a béke közepett, vagy a vereség csillapultával kell azokat megújitanunk, hogy majd minden pirulás nélkül le-

*) *Reponse du plusieurs évêques* (Mgrs de Cambrai, de Tours, de Rennes, de Metz, de Nantes, d'Orléans et de Chartres) aux consultations qui leur ont été adressées relativement aux élections prochaines. Paris, 1863.

Szabad egyház a szabad államban

hessen jogunk kiáltani azokat, a bizonyos harcz és lehető győzelem közel napjaiban.

Megállapítva marad az tehát:

1-ör: Hogy az egyház teljesen megegyezhet az ujkori állammal, melynek alapja a vallásszabadság.

2-or: Hogy mindenkinek szabadságában áll az ujkori államnak elsőséget adni a régi fölött.

Én mindjárt, habozás nélkül kívánok élni e szabadsággal, vallásos szempontból, és oltalomkép ama ránk parancsolt tekintélyek serege ellen, *tanta imposta nube testium*. Én fennen hirdetem ez elsőséget.

Nem mintha ez uj kormányrendszert normális alapottá akarnám teenni a társadalomban, mert én nem ismerek *normális állapotot*, és szeretném ha valaki mutatna nekem a történelemben oly kort és oly országot, a hol ez az ugynevezett normalis állapot létezett, a hol az egyház tökéletesen elégedett lett volna a hatalommal és társadalommali viszonyaira nézve. Én csak azt állítom, hogy ezen uj rendszer százszor előbbvaló a réginél, annál, melyben az egyház büntársa vagy inasa volt a hatalomnak, s mindig szüksége volt az uralkodói pártfogásra, melyet aztán drágán kellett neki megfizetni, függetlenségével és méltóságával. Én, bár katolikus vagyok, ezerszer jobb szeretnék élni Belgiumban I. Leopold alatt, mint Spanyolországban III. Károly alatt, ki egy tollvonással husz királyságából ki tudta űzni a jesuitákat, halálos büntetés mellett mindazokra, kik szólni mernének ez önkényes rendelet ellen. (*Hosszas és élénk tetszés.*) Ezerszer inkább, mint Franciaországban a XVIII. században, midőn a parlament, bár kerékbe törtette Calast és La Barret, a hóhér keze által égette meg ugy a püspökök rendeleteit, mint Rousseau műveit, bezáratással kényszeríté az igazhitű papokat, hogy gyónta-sák, áldoztassák és temetessék az egyház ellen föllázadt keresztényeket, és, egész jó hi-

szemmel, azon legkeresztényebb királyok méltó képviselőinek hitték magukat, kik az eretnekeket kiirtani fogadták koronáztatásuk alkalmával. (*Ismét tetszés.*)

Tudom én azt, hogy sokan sajnálkoznak a dolgok ama rendjén, melyet én lelkem egész erélyével megvetek. S bár kárhoztatom a vallás nevében elkövetett kegyetlenségeket és kínzásokat, nem vádolólok atyáinkat, hogy szükségesnek tarták a hatalomkar használatát a vallás védelmére az egyház ellenségei ellen. Csak azt mondom, hogy e rendszer többé lehetetlen, és hozzáteszem, hogy én nem búsulok azon. Ellenkezőleg. A vallás diadalai oly országokban, hol minden szabad az ellen, mint Franciaországban, Belgium, Anglia és Amérikában, százszor fénylőbbek és vigasztalók szerintem, mint ama kétértelmű és ephémér uralom, melyet az, Spanyolországban és másutt, az erőszaknak köszönt.

Sem jogom sem szándokom kárhoztatni azokat, kik másképp gondolkodnak. Nem vonom orthodoxiájokat kétségbe: Isten mentsen; azonban arra kérem őket, hogy az enyimben se kételkedjenek. Szívesen elismerem őket fölebbvalóknak nálam, erényben és tudományban; csakhogy, míg befolyok a világ ügyeibe, őrizkedni fogok melléjük állni, mint a kikkel semmire sem lehet menni többé a jelen korban. (*Derültség.*) Hasonlóképp vagy még jobban kerülni fogom azon gyanut, mintha legkisebb pajtáságban állnék is azokkal, kik az új szabadságot mint szükséges rosztat fogadnák el, s kiknek eszményképök, hogy a világ megrémülve fog majd egy orthodox célsár szárnyai alá visszatérni, kinek minden szabad lesz, kivéven apapot bántani; mely kivételnek a pap, becületére legyen mondva, soha sem szedte még gyümölcsét. (*Mozgalom.*)

Én tehát a lelkiismeret szabadsága mellett vagyok,

a catholicismus érdekében, minden habozás és mellékes gondolat nélkül Nyíltan elfogadom annak minden következményét, a mit a köz erkölcsiség nem ellenez, és a méltányosság parancsol.

Ez engem egy kényes kérdéshez vezet, de lényegeshez. És én minden kerülés nélkül megyek ahhoz, mert minden ily nemű vitánál szükségesnek tartom megelőzni ama nyugtalanságot, mely oly természetes s gyakran igen őszinte a katolikusok szabadságának elleneinél. Lehet-e ma szabadságot kívánnunk az igazságnak, azaz önmagunknak (mert mindenki azt hiszi, ha jó hiszemben van, hogy részen van az igazság), és megtagadni azt a tévelygéstől, azaz azoktól, kik máskép gondolkoznak, mint mi?

Határozottan felelem: Nem. Itt, érzem *in cedo per ignes*. S még egyszer hozzá is teszem, hogy én csak saját egyéni véleményemet nyilvánítom: meghajlok minden textus, minden canon előtt, a mit ellenem idézendnek. Nem tagadom meg, sem nem vitatom, egyiket sem. De nem nyomhatom el ma azon meggyőződést, mely öntudatomban és szívemben él. Nem tehetem, hogy ki ne mondjam azt, miután tizenkét év óta oly emberek és oly ügyek rehabilitációját láttam megkísérteni bizonyos iratokban, a kiket és a miket az én ifjkoromban senkinek sem jutott volna eszébe a katolikusok közt, védelmezni. Kijelentem tehát, hogy én legyőzhetetlen iszonyt érzek minden kényszer, minden erőszak ellen, melyet az emberiségen elkövetnek azon szín alatt, hogy a vallást védik és szolgálják. Azon máglya, melyet katolikus kéz gyújtott meg, ép úgy borzaszt engem mint azon vérpad, hol a protestánsok annyi vértanút leölettek. (*Mozgalom és taps.*) Azon lakat, mely valakinek a szájára van téve, a ki hitét tiszta szívvvel hirdetni kívánja, én azt saját ajakimon érzem, és reszketek belé a fájdalomtól. (*Megindulás.*) Midőn lelkemben földid-

zem ama dicső marttyrait a katholikus lelkiismeret szabadságának; midőn Morus Tamásra gondolok, és a többi áldozataira az anglican egyház alapítójának; és mindazon kegyes jesuitákra, kik oly szerény és megtörhetlen heroismussal öntözték vérökkel a kegyetlen Angliát; a gorcumi franciscanusokra; a számtalan papokra, kik a guillotin lépcsőin haladtak vagy a hajóhidakban rothadtak el Rochefortban; az agyonfojtott Vendéera, az éhenhaló Irlandra, a halállal küzdő Lengyelországra, . . . nem akarom, hogy ama boldog kiváltság, ama szent öröm, csodálhatni, imádkozhatni ily vértunukat, valaha megzavartassék vagy megsemmittessék az által, hogy helyeselni vagy menteni kelljen más vétkeket és kínzásokat bármint el legyenek is temetve a multnak véres éjjelében. A spanyol inquisitor, ki az eretnekhez így szól: *Igazság vagy halál*, ép oly gyűlöletes előttem, mint a francia terrorista, midőn nagyatyámnak azt mondja: *Szabadság, testvériség, vagy halál!* (*Kiáltások.*) Az emberi lelkiismereteknek joga van követelni, hogy ne tegyenek többé eléje ily utálatos alternatívákat. (*Új tapsok.*)

Hála Istennek, mi nem látandjuk többé ily rémségekkel megyaláztatni a vallást. De különféle, majd-nem korunkbeli események eléggé mutatják, hogy gyakran lesz még alkalmunk bizonytságot tenni jó hitünkről és logicánkról. És ha valahol lehetetlen többé kétféle mértékkel élni, bizonyosan a vallási kérdések terén lesz az.

Ha a jó hit számkiüzve volna a világból, mondá a mi János királyunk, *vissza kellene annak térni egy francia király ajkain.* Uraim, legyünk mindnyájan francia királyok hitünk védelmében. (*Hosszas éljenzés.*) A jó hit, mely oly gyakran számkiüzve van az emberi vélemények és pártok vitáiból, térjen vissza ismét a katholikusok vitáiba és tacticáiba. Ne ad-

junk soha senkinek okot, gyanúsítani, vagy kétkedni törekvéseink és eljárásaink tisztasága, méltányosságára és szigoru jogosságában. Ne mutassuk azt, mintha csak azért akarnánk bevétetni az új társadalomba, hogy fölemelvén zászlaját, kiáltozván elveit, s garantíáját sürgetvén mig mi vagyunk a gyöngébbek, majd megforduljunk, ha az óra üt, s fölkeljünk ellenfeleink jogai ellen, azon ürügy alatt, hogy *a tévelygésnek nincsenek jogai*. Miután egykor azt mondtuk volt: „Az egyház nem kér egyebet, mint a szabadságot, a mindenkivel közös szabadságot.“*)“, nehogy elkapattassuk magunkat valaha azt mondani, egy képzelt pártfogás uralma alatt: „Csak az egyháznak kell egyedül szabadnak lenni.“**) Ne kövessük azokat, kik Franciaországban Lajos-Fülöp és a Republica alatt oly szabadságot kértek, milyen Belgiumban van, s mihelyt erősebbeknek, vagy a mi mindegy, az erősebb barátjainak hitték magukat, nem tartózkodtak azt mondani: „A szabadság nem jó, csak minékünk, mert a szabadságnak azon mértékben kell megszorítottatni, a mint az igazság megismertetik.“***) Már pedig csak egyedül minálunk van az igazság, következésképp egyedül minékünk kell szabadsággal birni.“ Hogy nem látják, hogy ily cselekedettel, ily beszéddel épen azt az ürügyet szolgáltatják ellenségeiknek, az ál-liberálisoknak kezébe, a melyre szükségök van ellenünk? Ezzel szépítik, többet mondok, fölhatalmazzák, sőt igazolják mindazon kizáratást, elnyomatást, igazságtalanságot, melyet nem mulasztanak el ellenünk, hogy meggátolják kivivnunk s élveznünk teljesen és békében azon szabadságot, melytől előre tudatjuk volók, hogy megfosztandjuk őket, mihelyt erősebbek leszünk náloknál. (*Helyeslés.*)

*) *L'Univers*, márcz. 1848, ismételve 1856. jan. 13-án.

**) *L'Univers*, márcz. 30 1853. aug. 24. 1856.

***) *L'Univers*, nov. 14. 1854.

Ah, esdekelve kérek minden igaz s becsületes szívet, esdekelve különösen az ifjakat, kik a harcban nem sokára mi helyünkbe lépnek: vessenek meg velem együtt a katolikus polemiákban mindent, a mi a köz vagy magán életben menthetetlen igaztalanság lenne. Hagyjuk mi ezen igaztalanság monopoliumát a vallás elleneinek és üldözőinek, a *császári* és forradalmi demokratáknak; bizzuk rájuk meghazudtolni azon elveket, melyeket kidolgoztak, szétszaggatni azon kötéseket, miket aláírtak, elveket és tanokat cserélni az erő és szerencse kénye szerint, s számítani mindazt mi őket korlátozza, mi be nem fér zsarnoki orthodoxyájok szűk formájába. (*Uj helyeslés.*) Mi pedig ismételjük a mi nagy és kedves Lacordairünknek eme halhatatlan szavait:

„Valaki egy embert is kizár a jog követeléséből, valaki csak egy embernek is beleegyezik szolgaságába, legyen ez egy ember akár fejjér akár fekete, és habár csak egy haja szála görbítettnek is meg igaztalanul, az nem igaz ember s nem érdemes harcolni az emberiségnek szent ügyéért. A köz leliismeret mindig megvetendi azon embert, ki kirekesztő vagy mások jogával nem gondoló szabadságot kíván; mert a kirekesztő szabadság nem más, mint kiváltság, és a másokkal nem gondoló szabadság nem egyéb árulásnál... De van a becsületes ember szívében, ki mindenkiért szól, és mindenkiért szólván, néha önmaga ellen látszik szólani, van ott egy törvény, a hatalom, a logikai és erkölcsi fensőbbség törvénye, mely csalhatlanul kölcsönösséget szül. Igen, katolikusok, értsétek meg jól, ha szabadságot akartok magatoknak, akartok kell azt mindeneknek és minden ég alatt. Ha csak magatoknak kívánjátok, soha sem nyeritek azt meg: adjátok meg azt, hol urak vagytok, hogy nektek is megadják ott, hol ti rabszolgák vagytok.“ (*Hosszas lelkes tapsok.*)

A közös jog ma egyetlen menhelye a vallás és egyház szabadságának, mint minden más szabadságnak. Jogokat és nem kiváltságokat kell nekünk kérnünk, jogokat, melyekkel nélkülözhetjük a hatalom pártfogását vagy gyakorlását. *)

Hogy e jogokat elnyerhessük, le kell mondanunk egyszer mindenkorra arról, hogy az anyagi erőt hívjuk az igazság segélyére, mi oly követelés, mely mindenütt megkíséreltetett és mindenütt meg-hiusult; s melyet ma megtagadnak vagy elnapoltak gyakorlatilag még azok is, kik azt elméletileg elismerik; de a mely mégis egyike ama rémképeknek, melyek az új társadalmat aggódtatják, és a melyek, örülmódra földéztetvén némely konok és rákhaladású szellemek által, azonnal az egyház ellen fordítatnak ellenségei által, s a legnépszerűbb és legveszedelmesebb fegyverré válnak ravaszul kérelhetetlen kezeikben.

A mit minekünk kívánni kell a közhatalomtól, az államtól, abban áll, hogy ne gátolja se gátolni ne engedje az Isten és egyház törvényeinek megtartását, és védelmezze az egyház jogait úgy, mint más jogokat. A társadalom, mely a kormányt képviseli az anyagi világban, segíni és gyámolítani tartozik engem jogaim gyakorlásában; tartozik meggátolni abban, hogy a mások jogának árthassak, de nem hivatása engem kényszeríteni kötelességeim teljesítésére. A közhatalom tartozik engem védeni az ellen, ki

*) „Az egyház szabadságán értjük az egyháznak azon jogát, hogy saját ügyeit saját elvei szerint önmaga kormányozhatja, és hogy e tekintetben csak az állam egyetemes törvényeinek van alávetve.

„Mi tehát különbséget teszünk az egyház szabadsága és a kiváltságok közt. Az egyház hajdan számos kiváltsággal bírt, melyek mintegy természetes következménye voltak a hit egységének. Az egyháznak, hogy létezzék, nincsen azokra szüksége.“ Mgr. *Kettler*, p. 151.

meggátolna a templomba mennem; de ha akaratom ellenére e közhatalom maga akarna a templomba vinni, ép oly nevetséges mint elviselhetetlen volna bizonyynyal.

Az egyház és állam kölcsönös függetlensége, mely az új társadalmaknak főtörvénye, sem vonja maga után a kettőnek tökéletes elválasztását, még kevésbé azok kölcsönös ellenségeskedését. (*Megegyezés.*) Ezen teljes elkülönítés épen nem lényeges föltétele a vallásbeli vagy közszabadságnak. Sőt inkább, az igen megférhet a legrettentőbb elnyomással is. Láttuk azt a francia forradalom alatt. A szabad egyház a szabad államban nem azt teszi, hogy az egyház háboruban legyen az állammal, hogy az egyház ellenség vagy idegen legyen az államban. (*Új helyeslés.*) Az egyház és állam megérthetik, s meg kell érteniök egymást, hogy öszhangzásba hozhassák kölcsönös érdekeiket, és a társadalomnak úgy mint az egyénnek oly előnyöket, oly jogokat adhassanak, melyeket csak az egyetértés biztosíthat. Van a kettő közt lehetséges, törvényes, sőt gyakran szükséges szövetség, mely komoly és tartós is lehet, de a melynek főföltétele mindkettejük kölcsönös függetlensége, autonomiája. Még jóval Cavour előtt mondá egy becsületes olasz, kinek neve méltó fölememlítettetni e gyűlésben, *Cantu César*: Az egyházat nem rabszolgának, sem ellenségnek, hanem szabad munkatársnak kell tekinteni. *) Ezen szövetség kölcsönös engedményeket és kötelezettségeket szülhet. Ezen szövetség létezik Belgiumban tényleg mint jogilag. Annak föltételei módosulhatnak és javulhatnak az idő szerint; de fővonalai már kijelölvék.

E boldog országnak jutott a dicsőség: első s még

*) „Bisogna avere la religione non schiava o nemica, ma libera cooperatrice.“ *Cantu, Hist. univers.*, t. VI., p. 338.

eddig a legkevésbé tökéletlen példáját fölmutatni azon új rendszernek, mely felé most minden nép halad Európában. Belgiumnak az alkotmánya tökéletesen biztosítja az egyházi szabadságot, a jónak, az igaznak szabadságát, mely itt együtt létezik a rossznak, a tévelygésnek szabadságával, de azért nincs általa legyőzve. Azt mondják ugyan, hogy egy türelmetlen párt régóta és nagy sikerrel agyarkodik, hogy meghamisítsa alkotmányotok szellemét; hogy miután mélyen megsértette a nemzeti szellemet, elvetemité s megbocstelenité a képviselői kormányt, két táborra osztá a nemzetet, és a pártszellemet állítá a különböző érdekek és vélemények amaz egysége helyébe, mely 1830-ban újjá szülte a belga nemzetet: e párt száz meg száz törvényes cselet készül előkeresni a respublica és császárság tisztátalan arsenaljából, hogy lenyügözve az oktatási szabadságot, elnyomja a jótekonyság szabadságát, száműzze a társulati és alapítványi szabadságot, megtörje vagy meghamisítsa a haldoklók végakarátját. Azt mondjátok továbbá, hogy e pártnak sikerült ujabban saját kényéből tett újítások által büntetéseket csusztatni be törvénykönyvetekbe a keresztény szószék szabadsága ellen; hogy fenyegeti nálatok a templomépítést, a temetőket; és szemérem nélkül gyakorolja az ostracismust a katolikusokkal szemben, kiket *clericalisok* neve alatt rendszeresen kirekeszt majd minden közhivatalból. Én hiszek nektek, és ezekből azt kell következtetnem, hogy e párt úgy tekintí a nemes belga népet, mint egy zár alatt levőt, egy tékozlót a szabadság dolgában, kinek egy liberalis ügyvédekből alakult birói tanácsra van szüksége, mely őt meggátolja a veszedelmes bőkezűségtől. (*Hosszas helyeslés és általános derűtség.*) Tehát Belgiumból olyan járomban levő országot akarnak csinálni, hol minden egyéni kezdeményezés és minden társulat-alakítási szabadság

föláldoztatik az állam egyedáruskodásának. De ez el-
lenség diadalától nincs mit félnetek addig, míg fönn-
álland amaz alkotmányotok, melyet a katolikusok
egy szívvvel-lélekkal szavaztak meg eme mai ál-sza-
badelvüek elődei ellen; míg élni tudtok azon fegyve-
rekkel, melyeket a kezetekbe ad; míg atyátok szel-
leméhez híven, készek lesztek minden erőfőket s mű-
ködésteket jogaitok oltalmazására szentelni. Ellenei-
tek megtarthatják a hatalmat; de ti, ti megtartjátok
a szabadságot, és azt megőrzenditek az ő türelmet-
lenségők s fanatismusok ellen. (*Hosszas lelkes taps.*)
Ez órában is az egyház szabadabb, boldogabb és tisz-
teltebb itt mint minden más országban e világon; és
nincs az egész európai continensen egy ország, hol
e nagy katolikus gyűlés oly tökéletes szabadsággal
megtartathatott volna, mint a minőre annak egybe-
hívása és vitatkozása Belgium földén talált, az alkot-
mány által szentesített elvek oltalma alatt.

Itt is tehát, mint mindentűtt, meg kell tudni ér-
teni az új kort, nem esztelen és szolgálai lelkesedéssel
üdvözölni, de megérteni, elfogadni, vagy legalább
arra egész jó hittel készen lenni, mindenben a mi
nem ellenkezik a keresztény lelkiismerettel; és én azt
mondom, hogy az új társadalom bármily termékeny
legyen is veszélyekben és botrányokban, nem mu-
tathat föl semmit utálatosabbat, mint ama botrányok
és visszaélések, melyeket a régi rendszer alatt, a ro-
szabttóli félelemben, oly türelemmel viselt őseink
lelkiismerete. Összeegyeztetni az egyház hagyomá-
nyait az új társadalom ohajtásaival, mindegyiknek
új termékenyítőt keresve a szabadságban, oly bamu-
latos föladat, mely nem kisebb a barbárok apostolai-
nak s Európa missionariusainak legnagyobb tetteik-
nél, s méltó a legbüszkébb lángészhez, mint a leg-
szerényebb őnodaadáshoz. Már számosan vannak
ezen igaz és elszánt szívek, kik rendithetlen hittel

birnak a catholicismus haladásában és véggyőzelmében, az őszintén és nemesen gyakorlott vallásszabadság sikeres voltában.

Tudják ezek, hogy a jó soha sem könnyű itt alant; mert azt nem magától szüli a természet, hanem munka és küzdés gyümölcse. A szabadság e küzdés föltétele és biztosítéka. Az emberi teremtmény erkölcsi felelőssége csupán a szabadságon nyugszik; azok, a kik ez egyéni felelősséget vakmerőn elrabolni vagy gyöngíteni törekeshnek, sokkal rettentőbbet vesznek magukra s utójára is mindig elbuknak. Hinni az igazságban, egész odáig, hogy az ember föláldozza érette boldogságát, nyugalmát, életét, és a mellett tisztelni a lelki szabadságot annál, ki nem tudja vagy elhagyja azon igazságot, ez az, a mi oly nehéznek tetszett mindeddig, és a mi mégis csak az igazságosságnak vagy legalább a keresztényi szeretetnek egyszerű és természetes ténye.

De, akár szeretet akár nem, arra készen kell lenni ezentul; mert ezentul senkinek sem lehetend többé anyagi erőszakot használni a vallás dolgában. Hamarabb mint egy század mulva, senkinek még eszébe sem jut ahhoz fordulni, sőt nem fogja megérteni, hogy valaha szükséges lehetett az. Ugy lesz az, mint a tized, s mint az egyházi immunitás, és más nagy intézmények, melyek igen szükségesek s igen törvényesek lehetnek a maguk idejében, de szükségességök eltűnt az idővel, és eltűnvén senki sem gondol többé rájuk. Száz éve, senki sem érté, hogy az egyház adómentesség és tized nélkül ellehessen. S ki gondol arra ma Franciaországban, Angliában, Belgiumban, és Amérikában, oly országokban, hol az egyház legszabadabb és legtermékenyebb.

A szabadságnak megvannak a maga kellemetlenségei és hátrányai; de előnyei oly számosak és oly nagyok, hogy e hátrányokat türelemmel s ha

lehet panasz nélkül el kell viselni. Mi Franciaországban, és én legelől, a köztársaság alatt ama nagy, nagy tévedést követtük el, nem hogy elutasítottuk volna a szabadságot, hál' Istennek nem, hanem hogy nagyon panaszkodtunk és nagyon megijedtünk volt kényelmetlenségei miatt. Tudják önök, hogy ez hova vitt bennünket. (*Megindulás.*)

Mindazon visszaélések közt, miket a szabadság megenged, talán egy sincs, mely sokáig ellenállhasson azon erkölcsi érzet ellenszólásainak, ellenállásainak, melyet ugyane szabadság fölébreszt és kifogyhatatlan erővel fölfegyverez. A nagy *Paoli*, egy nagyon elfeledett katolikus hős, kit a vak hírnév föláldozott vetélytársának s honfitársának, Bonaparténak, egy kedvencz alapelve volt: „*Szabadsággal mindent el lehet szenvedni, mindent helyre lehet hozni.*“*)

Ez ugyanazon eszme, melyet a mi Lacordaireünk ekkép fordított le az ő pompás nyelven:

„A szabadsággal járó bajok, bármily nagyok legyenek is, mesterségéhez tartoznak s nem lényegéhez a szabadságnak: napfényt, életet, reményt hagynak azok még a legyőzötteknek, s mindenek fölött a jónak szent versenyét a rossz ellen. A despotismus alatt, a jó és rossz egy vánkoson alszik; tompa elfajultság zsibbasztja meg a lelkeket, mert nincs módjok harcolni, és a kereszténység, a pártfogolt áldozat, maga is kimondhatlan lealáztatásban bűnhődik a béke áldozásaiért.“ (*Tapsok.*)

De ideje, nagyon ideje, véget vetni már e beszédeknek. Röviden összevonván mindazt, a mit én oly hosszan mondtam el, nem vonhatnánk el azokból két következtetést?

Elsőben ezt, mely a tapasztalaton épül: hogy a

*) Colla libertà tutto si può soffrire e à tutto si può trovar riparo.

vallás soha sem volt szentebb, erősebb és gyümölcsözőbb, mint azon harczias föltételek közt, melyek közé a Gondviselés a XIX. századot helyezte. Ki őrzendi meg az őrizőket? mondá a próféta. *Quis custodiet custodes?* Felelek: Az ellenség; az ellenség tartja ébren az őrt.*)

Aztán, nincs-e jogunk hinni, hogy egy új korszakba lépünk be jelenleg, melyet az *egyház-szabadság korszakának* lehetend nevezni?

Tudom, hogy az utopiától ép úgy kell őrizkednünk, mint a csüggedéstől. Franciaországban ismerünk igen tiszteletreméltó egyéneket, kik tartok tőle, e két ellenkező s egyaránt szélső iránynak engednek. Egyikök azt hirdeti, hogy minden elv megsértve, minden hagyomány félreértve, minden állam felforgatva levén, okvetetlen a világ vége közelg. A másikkak ellenben nagy társadalmi újjászületés korszakát jósolják, a hol béke, jólét, boldogság és erény lakik. Én bátor vagyok egyikökkel sem tartani. (*Helyeslés.*) Ez már rendes segédeszközük azoknak, kik ábrándjaikat szétfoszolva s rendszeröket félreértve látják, hogy a világ végét jövendőlik. Ambár én első helyre teszem magamat a legyőzöttek, a kegyvesztettek s főkép az elégtületlenek közt, ama segédeszköz nem szokásom, és én nem hiszem hogy közel volna a világ vége. (*Derültség.*) Sőt ha mindent meg kell vallanom, én nem vagyok épen meggyőződve arról sem, hogy valaha, néhány ritka és igen rövid perczet kivéve, sokkal többet ért volna a világ, mint ma ér. A baj ugyan különböző volt, de mindig igen megrögzött és hatalmas.

De nem sokkal jobban hiszek abban sem, hogy az általános boldogság és megjobbulás korszaka kö-

*) Így szöjt e század legszentebb lelkeinek egyike, madame Swetchine, a kitől ez eszmét kölcsönözöm.

zelit. Csak azt hiszem, hogy a democratia jelen van, és változásokat idéz elő az emberi társadalom külformáiban. Az alap marad, a mi volt. E forradalom, mint minden forradalom, szül jót és rosztat. A roszt könnyű lesz és népszerű, a jó kétségbevonott és fáradtságos. A jónak örökös ellenségei most is meglesznek az emberi természet romlott hajlamaiban, azon új akadályokkal együtt, melyek az új rendszer természetéből származnak. De meglesznek azon erények is, melyekkel Isten az ő teremtményét és a Megváltó Jézus az ő egyházát megáldotta. A harcz legalább is oly kemény lesz, mint a lélek és egyház régi elleneivel a barbar időkben, a hűbériség korában, a korlátlan monarchiák alatt. De legalább is ép oly érdemes, ép oly termékeny, ép oly dicsőséges. És annak megkezdésére új fegyvereket, új eszközöket adott nekünk Isten, ama nagy ujitásaiban korunknak, a nyilvánosságban, az egyenlőségben, politikai szabadságban, a democraticus tömegek föl-szabadtításában, a közlekedés könnyűségében és bámulatos gyorsaságában, melyek már most is észrevehetők. És ezekből származhatik a mi egyházunkra, kit örömmel nevezünk anyánkknak, ama teljes szabadság korszaka, mely mindeidig ismeretlen volt annak évkönyveiben.

A roppant nagy britt birodalom, mely az egész földgömbön el van terjedve, mindenütt akaratlanul is és az irlandi faj propagandája folytán oly katholicus gyarmatokat alapít, hol a catholicismus ép oly szabad, miként az angol, és ép oly termékeny, miként az irlandi. Legujabban egy Ausztraliából érkezett pap, Liverpoolban predikálván, azon hirt jelzi, hogy a világ amaz ötödik részében egy nagy katholicus egyház létezik, melyet egy metropolitanus és sok püspök kormányoz, s mely szerinte a legszaba-

dabb mindazok közt, melyek csak a föld egy sarkától a másikig léteznek.*)

Nem lehet megindítóbb és vigasztalóbb olvasmány, mint ama levelek, melyeket az „*Annales de la propagation de la foi*“ közöl legujabban ama jesuitáktól, kik mint tábori papok az Észak-Amerikában jelenleg vérző két hadseregnél vannak alkalmazva. Ott látjuk ezeket, mindkét oldalon, gyógyítani a sebesülteket, a lélek sebeit, gyóntatni a haldoklókat, áldva és tiszteltetve az élők által; részesség nélkül az emberölő harczban, függetlenül minden győzelemtől és vereségtől, de egyenlőn kedvesekül és szentekül mind a győzők mind a győzöttek előtt. Ezek tehát constatálják a katolikus igazság és szeretet észrevétlen haladását és győzhetlen hatalmát. És nem lehet-e ebben egyszersmind symbolumát látni az egyház ama szelid és hódító fölségének, melylyel birand, ha majd föloldva a pártok vagy dynastiákkal minden kötelezettség, minden compromittáló közösség alól, a democratia fölindult és változó hullámai közepett, megjelenik mint egyedül változhatatlan, egyedül rendíthetetlen, egyedül bizva önmagában és Istenben, anyai karjait kitérve mindennek, a mi törvényes, minden szenvedőnek, ártatlannak, bűneit megbánónak, minden táborban és minden országban. Akkor eltűnnek majd mindazon szomorú félreértések, melyek, némelyeknek gonoszságából, másoknak oktalanságából származván, úgy tüntetik azt föl, mint ellenségét a munkának, a népnevelésnek, a munkás osztályok jólétének, a tudományos és gazdasági találmányoknak és a polgárosodás haladása s fölvirulásának; mintha az egyház, mely egyhangu vallomás szerint oly sokat tett a multban a polgárzatért, a tudomány, mű-

*) Dr. *Birmingham* beszéde, melyet a „*Tablett*“ idézett július 4-kén, 1863.

vészet, földművelés, és a társadalmi lét többi nagy szükségeiért, közönyös vagy ellenséges lehetne valaha az emberi társaság új szükségei iránt! mintha a keresztény népek ez isteni tanítójára nem nagyobb szüksége volna ma, mint valaha e tömegeknek, melyek új életre ébredvén, minden kormány és természetes vezér nélkül, kitéve vannak mindazon vétkeknek és kisérteteknek, melyek ellenmérge egyedül a keresztény morál! mintha ő, a ki a munkát — nem szervezte ugyan, hanem, a mi több — szentesítette; a ki abból féket és bűnhődést csinált, nem a szegénynek, hanem a gazdagnak számára, kötelezettséget nem néhányaknak, hanem mindeneknek, és az üdv föltételét nem a földön, hanem az égben: mintha ő hűtlen lehetne valaha az ő örökkévaló anyai kötelességéhez a munkának gyermekei iránt! (*Hosszas tetszés.*)

Ah! higgyük el azt, hogy e felhők, melyeket ellenséges vagy eltévedt kezek idéztek fel az anya és gyermekei közé, eltűnnek egykor, és az egyháznak, ha majd az újkori népek szívében elfoglalta az őt megillető helyet és betölté a távolléte által támadt roppant űrt, nem lesz többé sem irigyleni sem szánnivalója a multban. Hiába fosztják meg minden befolyástól a fejedelmek tanácsaiban, minden beavatkozástól a törvények és szerződésekben, minden hivatalos és törvényes pompától, nem lesz az azért kevésbé hatalmas és népszerű, sőt tán hatalmasabb, mint midőn nagy-Károly, szent-Lajos, vagy Habsburgi Rudolf, trónjaikat megoszták vele.

Bárminők legyenek azonban a catholicismus közei megpróbáltatásai vagy győzedelmei, nem lehet, hogy örömtől és bizalomtól áthatva ne érezzük szívünket az egyház ama roppant belerejének és temérdek segélyforrásainak látásán, melyeket annak az ő istenileg szervezett hierarchiája kifogyhatatlan, és anyai

volta biztosít. A történelem egyik korszakában sem nyújtott az gyermekei szerető csodálásának megnyugtatóbb és lelkesítőbb látványt.

Pápákat, régóta feddhetleneket, kik visszahozhatlanul száműzték a nepotismus sebét, és a kik szenvédélyes tiszteletétől környezve azon egyháznak, mely egyesebb és engedelmeőbb mint valaha volt, oly tekintélylyel kormányozzák azt, mely kétségbevonhatlanabb bizonynyal, mint leghiresebb elődeiké volt; pápákat, minők ama három egynevűek, VI. Pius, VII. Pius, IX. Pius, kik mindhárman rendeltetve voltak megizlelni a száműzetés keserű kenyerét, de egyszersmind fölmutatni a világnak a türelem, bátorság, legyőzhetetlen léleknagyság legfölségesebb példáit, és oly ragyogóvá tenni a történetben a Pius nevet, a mily ragyogók a Gergely és Innocent nevek! (*Viharos tapsok.*)

Püspököket, kik hasonlóképp feddhetlenek erkölcsiükben, feddhetlenek tanításaikban, rendithetlenek ellenállásukban a gonoszság minden zsarnoksága ellen, gyakran lettek kirabolva, üldöztetve, száműzve, börtönöztetve, de soha hitszegők (*új tapsok*), soha és sehol büntársai az egyház elleneinek, sőt mindenhol oly egyek a híveknek közös atyjával, a püspökök püspökével, mint még soha püspökség nem volt, még az egyház legszebb korában sem; a mi több, egyesek önmaguk közt, a világ minden végéről egybe gyűlve s egybeolvadva csoportosulók Fejök körül, és fölkiáltva egy szívvel lélekkel, mint látni lehetett a szeplőtlen fogantatás és a pápák világi fejedelemségére vonatkozó adreassealkalmával! (*Átalános helyeslés.*)

Egy példás clerust, példásabbat, bátran merem mondani, legalább Franciaországban és Belgiumban, mint történetének bármely korszakában, tisztábbat, romlatlanabbat, kötelességeinek és a lelkek művelésének megfelelőbbet; mindennap oly példáit

adván a szeretetnek, bátorságnak, hűségnek, szerénységnek, önmegtagadásnak és erélynek, melyek őt az újkori élet valóságos hőségévé teszik! (*Uj helyeslés.*)

Végre ama férfi- és női szerzeteket, melyek naponkint kiemelkednek a multnak siralmas romjaiból és a jelennek meddő porából; lerázván ama visszaéléseket, melyeknek rozsdája sokáig emésztette őket a régi rendszer alatt; az erkölcsi tevékenység, önmegtagadás, önfeláldozás csodáit szórván a mi forradalmi viharaink, anyagi civilisationk, zabolátlan fényüzéseink közepette; s oly testületeket képezvén, melyek hasonlíthatlanul szabályszerűbbek, szigorubbak, és némelykor szintoly számosak, mint hajdanta voltak. *) (*Igen helyes! Ugy van!*)

Igaz ez kiváltképen ama hős leányok legióiról, kik vérző sziveink s karjaink közül szakasztatnak ki egyedül saját akarójok kényszere által, éltök reggelén föláldoztatnak az isten és felebaráti szeretet oltárán, naponkint a legfölségesebb egyszerűséggel megújítván a kereszt áldozatát, és abban erőt merítvén, ezer különféle formák alatt, ezer régi és új nevek alatt, gondoskodni a nevelésről, az alamizsnáról, a betegek ápolásáról, a bűnbánatról, és minden emberi szükségégekről és szenvedésekről.

Óh igen, a vallásos szerzetek ujjaszületése e mi korunkban, a forradalom szélvészé után, daczára a százados népszerűtlenségnek, daczára a vad előítéleteknek, daczára a türelmetlen sajtó naponkinti árulkodásainak, daczára a rákmenetli törvényhozás fana-

*) Az 1852-iki számlálás szerint Belgiumban azon évben 12,000 szerzetes volt, tehát annyi mint Mária-Terézia alatt, a kiváltság és hivatalos pártfogás legszebb korában. Mennyiségileg tehát semmit sem veszítettünk; de ki mondhatná meg, mennyit nyertünk minőségileg?

ticus elnyomásai és békóinak, ez ujjászületés egyike leend a történelem nagy csodáinak.

Ugyanazt mondom, s még több joggal, a catholicismus teljes ujjászületéséről a francia forradalom után. Tudjuk, hogy e forradalom szentségtörő kéjelgései folytán, több helyeken (jelesen Párisban és Bésançonban), miután megfertőzteték s ellopák a szent edényeket, az áldozati ékességeket és szentségtartókat, fölásták a sirokat, megégeték a megszenteltelenített templomok kövezetén a szent ereklyéket, a szent-ige szószékébe láttuk fölmenni e nyomorult szentségtörőket, és hallók ott kihívni az élő Istent, hogy tegyen csodát és szabadítsa meg tiszteletének romjait, hogy tanuságot tegyen lételéről. És, ime, a csoda meglelt (*zajos tetszés*): és ismétlődik mindennap, és mindenütt. Valamint hajdan a Calvarián, nem felelt Isten most sem hóhérainak ama fölhívására: *Salva temet ipsum; si filius Dei es descende de cruce. De* annak idején boszut állott. (*Taps.*)

Igen, megint azt mondom, ezen ujjászületése az egész egyháznak, a katolikus érzelem és hitnek, az egyházi tekintélynek és fegyelemnek, a pápaságnak, mely ma tiszteltebb és inkább meghallgattatik mint valaha, az egész isteni hierarchiának, annyi drága és szent testületnek; igen, ezen általános és teljes ujjászületés, a Rémuralom nyaktilói, Napoleon erőszak-tételei, és annyi népek és királyok árulása és hűtlensége után, a hazugság és gonoszság rettentő propagandája jelenlétében; ez ujjászületés, melynek tanulni vagyunk, oly nagy csuda, melynél nagyobb nincs az embernek emlékezetében. (*Hosszas és élénk helyeslés.*)

Mennyi okot találunk még e század kezdete óta arra, hogy bizzunk a keresztény vallás erkölcsi és értelmi diadalaiban. Se diadalok egyesegyedül amaz

igazság belső erejének köszönhetők, melynek semmi külső erőszak, semmi orthodox césár, semmi testi kar nem sietett védelmére vagy megbosszulására. Mindent megkísérlettek ellene, és immár nemcsak e vagy ama külső bástyája, lerontott sánczai ellen, hanem központja, vára szive ellen a keresztény városnak, a dogma ellen, a szentírás ellen, az evangyéliom ellen, Jézus-Krisztus a mi Urunk és Istenünk ellen (*megindulás*), és mit sem tehettek ellene. Felhőket verő hullámok mutatkoztak a kegytelenség oceánján, mely bennünket körülvesz, és bősztült zajjal rohantak a szent hajó ellen. De e hullámok megtörttek, és minden vész ismét elenyészett. Mikor kis gyermek voltam, nagy zajt csináltak valami *denderahi Zodiachussal*, melyet Egyiptomból egyenesen a végből hoztak, hogy örökre megsemmisítsék vele a mozesi chronológiát és cosmogoniát. És ki beszélne már ma arról? (*Derültség*). Aztán jött doctor *Strauss*, a ki nagy tudósan a mythológiába sorozta a mi Urunk Jézus-Krisztus személyét; a hitetlen Németország örömtől reszketett azon, és a hitetlen Franciaország csodálta azt hallomás után. Husz, harmincz év elmulik: és ime, a keresztényellenes rationalismus legfőbb közlönye egész nyugodtan azt mondja a minap: „Strauss e híres műve átalánosan ugy tekintetik ma, mint hibás kísérlet*.) (*Uj derültség*).

Legyünk bizonyosak, hogy annyi idő sem mulik el, hogy ugyanazon ítélet fogja érni e másik szentségtörő regényirót (*tapsok*), Césár eme kegyeltjét, ki épen most az Evangyéliomot írta le a maga hamis tudománya modorában; ki minket mindnyájunkat személy szerint megsértett, megsértvén Jézusunk isteni személyét (*hosszas taps*); a ki őt kedves csalónak, *fiatal democratának, veszedelmes communistá-*

*) *Revue des Deux-Mondes*, máj. 1., 1863. 113. lap.

nak kereszteli*); ki módot talált ekkép a legláztóbb modorban magasztalni az istenkáromlást; ki enyhítő körülményeket keres össze Judás mellett; és a ki úgy találja, hogy az őszinteségnek többféle mértéke van**), a miből megtudhatjuk az övének mértékét. (*Hosszas derültség és bravok.*) Legyünk bizonyosak, hogy ez új doctor, ki, a megfeszített Jézus istensége ellen emelvén kezét, ki akarná szárítani az egyetlen forrását a keresztény erénynek, szeretetnek, nevelésnek és önfeláldozásnak, legyünk bizonyosak, hogy mostani hírét sem fogja megőrizhetni, el fog enyészni, mint minden más ellensége a Jézus-Krisztusnak, a semmiségbe, a melyet hirdet.

Legyen hát bizalmunk teljes és rendithetetlen. Ohajtanám mindnyájatok lelkébe lehelni azt, a mely az enyimet eltölti; e bizalmat, mely nem az ifjúkor lelkesedése többé; e hideg és higgadt bizalmat, mely a XIX-dik század embereinek és ügyeinek, eszméinek és forradalmainak ismeretén alapul; a kor és balsors által érett bizalmat, mert én nem hirdethetem magamat, mint győzedelmest, vagy bátorító példányképet a katolikus és liberalis eszmék pályáján, melyeket hirdettem. Én csak vereségeket láttam, de azért szeretném azt mondani a liberalis katolikusok vállalatairól, Chateaubriandtól kezdve a mai napig, a mit a kereszteshadakról mondtak: *Minden ostrom meghiusult egyenkint, de együtt mindnyája sikerült.* (*Nagy tetszés.*) Megalapult a katolikus és liberalis vélemény; létezik az már mindenhol, és nő naponkint; s büszkén néz szembe az elmúlt harcokkal, bátran a jelen viharaival, s a nehézségekkel és áldozatokkal, melyek a jövőben várnak reánk.

Midőn annyi hitrokont látok magam előtt, s fő-

*) Renan, *Vie de Jézus*, 158., 178. lap.

**) *Ugyanaz*, 253. lap.

leg annyi ifjut, kik nagyobbbrészt ama nemes louvaini egyetemből kerültek ki, mely a jövő egyetemeinek példányképe Belgiumnak legtisztább dicsősége, és a katolikus világ egyik legnagyobb vigasztalása; midőn látom őket fölemelt fővel nézni a jövőbe, és annak lehelletét beszíni, nem szeretném őket a csüggedés, habozás és félelem uralma alatt hagyni. Azt mondom tehát neki: Éljetek, reméljetek, munkálkodjatok, harcoljatok; nem fogtok mindig győzni, még gyakran sem, de győzhetlenek lesztek. Senki sem fog birni veletek, ha magatok nem akarjátok; ha nem szövötköztek korotoknak semmi gyöngéivel, semmi hazugságával, semmi zsarnokságával; és ha nemesen készültök a harcra, a folytonos és örökös harcra, s harcoltok büszkeség és elbizakodottság nélkül, de keserőség nélkül is, korotok ellen, és a multoni hasztalan kétségbeesés nélkül. (*Uj helyeslés*).

Hosszu pályafutásomon mindig csak katonái vakmerősége miatt láttam diadalmaskodni a roszat, és a jót csak akkor sikertülni, midőn védői véletlentül szintoly elszántak voltak, mint ellenségei. De hány-szor nem láttam az igaz ügyet megrontva, az igaz jogot elárulva, a legjobb alkalmakat elvesztve a hűtlenség, a habozás, a csüggedés által, és hogy kimondjam, a becsületes emberek puhasága és gyávasága által, kik igen gyakran bűnrészeseivé lettek a gonosz diadalának, igen gyakran esztelen ábrándoknak adták át magukat, s képtelenek voltak a legkisebb erő-kifejtésre, mihelyt ábrándjokban megcsalódtak!

Ne en gedjétek hát magatokat oda a könnyű és közeli győzelen ábrándjának, sem azon hiedelemnek, hogy a világot, vagy csak hazátokat is, egy ugrással a rend és igazság országába eljutni lássátok. Az ujkori társadalom két táborra oszlik, Belgiumban ép úgy, mint mindenhol: a hívők és a nem hívők táborára. — Kiki maradván saját terén és saját jogában,

igyekeznék mindenütt mindenekkel jól élni, egymást kölcsönösen eltűrni, nehogy különben rosszabb sors zsákmányául essék. Mindenek fölött különbséget kell tudni tenni azok közt, kiket ellenfeleinek tekint az ember, és a kik pedig nem mindazok, és nem is mindig. Több szövetségesünk van nekünk, mintsem gondoljuk. Részemről, szövetségesemnek tekintek, bármily hite és zászlója legyen is, minden embert, a ki a szabadságot nekem ép úgy akarja mint önmagának, és a ki semmikép sem akar engem gátolni: akként imádkozni, írni, beszélni, alamizsnálkodni, társulatot alkotni, és tanítani, a mint én értek. Engemet mindig megkapott ama különbség, mely az Evangyeliumnak két gyakorta idézett helye között van. Krisztus-Urunk, magáról beszélvén, így szólott: *A ki nem én velem van, ellenem van.* De, tanítványaihoz szólván, nekik ezt mondá: *A ki nincsen ti ellenetek, ti mellettetek van.* E szabály követése ép oly lényeges a köz életben mint a szellemi életben.

Azokat, a kik valósággal ellenetek és a Krisztus ellen vannak, leginkább jellemzi a félelem. Félnék azok Istentől és félnék tőlünk, félnék hittüktől és életüktől, félnék pápánktól, félnék papi ruhánktól, papjainktól, nővéreinktől, iskoláinktől, könyörgéseinktől, félnék szabadságunktól, félnék mindentől! Ne tiszteljétek meg őket hasonlóval: ti ne féljétek ő tőlök! (*Taps.*) Menjetek bátran a zsarnokság ellen, az egyedáruság ellen, a tudatlanság, előítélet, kételkedés és hazugság ellen, a gyűlölet és félelem ellen. Menjetek a szabadság és igazság nevében, azaz a meggyőződéssel, hogy az igazságnak szüksége van a szabadságra, és nincs is egyébre szüksége.

Nem végezhetem be e beszédet, mely annyira pontosan érintette a legkényesebb vallásos tárgyakat, a nélkül, hogy eleget ne tegyek katolikus kötelességemnek, alárendelvén minden kifejezésemet és min-

den véleményemet az egyház csalhatatlan tekintélyének. (*Beleegyezés.*) És most azt mondom *De Maistre*vel: „Ha tiszteletteljes szavam bár ama magas régióig emelkednék, a hol a hosszas tévelygéseknek oly szomorú következményök lehet, még ott sem tekintethetnék az vakmerőség vagy esztelenség gyanánt. Az Isten az őszinteségnek, a hűségnek, a jogosságnak oly hangot ad, melyet nem lehet elcsavarni vagy félreérteni.“ (*Több perczig tartó fölkiáltások: az „Éljen gróf Montalembert!“ kiáltás többszörösen hangzik az emelvénnyel és a gyülekezetben.*)

DE BALLAGI GÉZA.

